

TYÖN ARVO -DISKURSSIN RAKENTUMINEN
IDEOLOGISTA TYÖSTÄKIELTÄYTYMISTÄ KOSKEVASSA
PUHEESSA

Krista Vaarala

Hallintotieteet, johtamisen psykologia

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

2023

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Työn arvo -diskurssin rakentuminen ideologista työstäkieltäytymistä koskevassa puheessa

Tekijä: Krista Vaarala

Koulutusohjelma: Hallintotieteet, johtamisen psykologia

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 70

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Tutkielman tarkoitus on tuoda esille sitä, kuinka puhe ideologisesta työstäkieltäytymisestä rakentaa työn arvon diskurssia. Ideologinen työstäkieltäytyminen on kapitalismikriittistä aktiivista toimintaa, jonka tarkoituksena on muuttaa yhteiskuntaa paremmaksi ja tasa-arvoisemmaksi kieltäytymällä inhimillisesti ja ekologisesti kestävästä työstä. Sen kritiikki kohdistuu nimenomaan palkkatyöhön, jonka asema on työn murroksesta, prekarisaatiosta ja ilmastokriisistä huolimatta pysynyt vahvana. Kestävyysmurroksen ja ekologisen jälleenrakennuksen näkökulmasta kestävästä työstä ja fossiilikapitalismista tulisi luopua pikimmiten.

Aineisto koostuu kolmesta media-aineistosta, joita analysoidaan kategoria-analyysin keinoin, löytäen laajan variaation identiteetikategorioita työstäkieltäytyjälle ja tapoja, joilla moraalista järjestystä tuotetaan, sekä kriittisen diskurssianalyysin keinoin, löytäen kaksi työn arvoa rakentavaa suurta, läpileikkaavaa diskurssia: ihmisarvo-diskurssi ja arvokas työ -diskurssi. Uusliberaalin kapitalismin näkökulmasta nämä diskurssit saavat eri merkityksiä kuin ideologisen työstäkieltäytymisen näkökulmasta. Työn arvoa rakentavat ihmisarvo- ja arvokas työ -diskurssit ovat siis ideologioita paljastavia. Vallitseva hegemoninen diskurssi, ”kaikki työ on arvokasta”, määrittää ihmisarvoa työn kautta. Ideologinen työstäkieltäytyminen rakentaa vastarintaa uusliberalistiselle ja kapitalistiselle työn arvon diskurssille korostaessaan, että nykyiset työn ja tuotannon järjestämisen tavat ovat inhimillisesti ja ekologisesti kestävämpiä.

Avainsanat: ideologinen työstäkieltäytyminen, työn murros, ilmastokriisi, kriittinen diskurssianalyysi, kategoria-analyysi, sanomalehtiartikkeli, televisiosarja

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
1.1 Työn arvo murroksessa	4
1.2 Palkkatyönormi	5
1.3 Uusi ja prekaari työ	8
1.4 Työstäkieltäytyminen vastarintana ja aktivismina	13
1.5 Työ ja kestävyysmurros	15
LÄHTEET	19
2 IDEOLOGINEN TYÖSTÄKIELTÄYTYMINEN ILMASTOKRIISIN AIKAKAUDELLA	25

1 JOHDANTO

1.1 Työn arvo murroksessa

Tutkimus käsittelee työn arvo -diskurssin rakentumista ideologista työstäkieltäytymistä koskevassa puheessa. Suomi muiden pohjoismaiden tapaan on vahvan palkkatyönormin yhteiskunta, jossa ihannoidaan työkansalaisuutta ja täystyöllisyyttä, eikä työn ulkopuolella eläminen ei ole helppoa tai hyväksyttyä (Julkunen 2002, 316). Työntekijät ovat tiukilla jatkuvien tuottavuusvaatimusten äärellä ja tehostamisesta johtuen monet kokevat, että eivät enää saa tehdä työtään hyvin tai rauhassa. Jo lähes puolet palkansaajista kokee haitallista stressiä työssään ja työ on henkisesti raskaampaa yhä useammalle (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020).

Samanaikaisesti kun työ on epävarmistunut ja epävakaistunut, on työn merkitys intensifioitunut, sillä työ luo turvaa, jota hyvinvointivaltio ei enää järjestelmällisen purkamisen vuoksi tarjoa (Julkunen 2017, 333-334). Tilanne on hankala yksilölle ja paradoksaalinen ytimeltään: Sosiaaliturvaa nakeretaan työllisyystavoitteiden saavuttamiseksi, mutta työn rakenteellisesta epävarmistumisesta, prekarisaatiosta, johtuen sosiaaliturvan tarve kasvaa (Julkunen 2017, 334). Säästöt ja tehostaminen ovat selvästi kiristäneet niin sosiaaliturvasta riippuvaisten elämää kuin sosiaalialan työntekijöiden työtä (Julkunen 2017, 357). Työn ja työelämän murroksesta johtuen Suomeen on muodostunut matalapalkkatyötä tekevien ja jopa työssäkäyvien köyhien joukko, prekariaatti (Jakonen 2014, 287). Erityisesti nuoret ovat hankalassa asemassa työelämää aloittaessaan ja nykyisiä nuoria voidaankin kutsua prekaariksi sukupolveksi (esim. Åkerblad 2011, 19–36). Joidenkin tutkijoiden näkemyksen mukaan prekaari työ on kapitalistisen työn normi, kun taas ”vanhaan työhön” perustunut hyvinvointivaltio oli pikemminkin ohimenevä poikkeus. Prekarisaatiotutkimus korostaa, ettei paluuta vanhan työn normeihin ole näkyvissä, ainakaan kapitalistisen järjestelmän puitteissa. Uuden työn erityispiirteistä sekä mielekästä työelämää rakentavista tekijöistä tarvitaan lisätietoa, jotta prekaareissa olosuhteissa työskentelevä ammattiliittojen tukea vaille jäänyt laaja, mutta hajanainen joukko voisi puolustaa oikeuksiaan kapitalistisessa ja uusliberalistisessa järjestelmässä. (Jakonen 2014, 303.)

Vuonna 2018 perustettu Työstäkieltäytyjäliitto (TK-liitto) on tuonut uusia avauksia työn murroksen kentälle ja toimii vastavoima uusliberalistiselle ja kapitalistiselle ideologialle. TK-liitto kyseenalaistaa nimenomaan palkkatyöjärjestelmää, joka on TK-liiton mukaan yksi alistamisen ja orjuuttamisen muoto. Fossiilikapitalistinen palkkatyöhön perustuva elämäntapa kiihdyttää ilmastokriisiä ja aiheuttaa vahinkoa elinympäristölle kasvavan energiansyötön ja materiaalsen kulutuksen vuoksi (Kankila ym. 2019, 96-97). Työstäkieltäytyminen on kehitystä eteenpäin ajava voima, niin kuin se on historiallisestikin ollut: lakkoilemalla, siis työstä kieltäytymällä, on parannettu työelämää. TK-liitto puolustaa ihmisten vapautta päättää, mikä ja millä ehdoilla tehty työ on arvokasta ja merkityksellistä niin ihmiselle kuin ympäristöllekin.

Sitran (2021) Työn tulevaisuudet megatrendien valossa -artikkelissa kannustetaan kyseenalaistamaan tottumuksia työstä, sillä tulevaisuuden työelämää rakennetaan jo nyt. Yksi megatrendeistä on ekologinen jälleenrakennus, joka tulee vaikuttamaan kaikkien työelämään, joko ennakoitusti tai kaoottisesti. Artikkelissä kannustetaan pohtimaan, miten työn avulla olisi mahdollista rakentaa kestävämpää ja reilumpaa maailmaa ja kyseenalaistamaan työhön liittyviä normeja, kuten palkkatyön ylivaltaa työn arvon määritelmässä.

Tämän tutkimuksen ytimessä on määrittelemäni yhteiskunnallinen ongelma, inhimillisesti ja ekologisesti kestävä työ. Taustoitetaan seuraavissa luvuissa tarkemmin työn arvo -diskurssin rakentumisen ja uudelleen rakentamisen taustalla vaikuttavia ilmiöitä: palkkatyönormi, uusi ja prekaari työ, työstäkieltäytyminen vastarintana ja aktivismina sekä työ ja kestävyysmurros.

1.2 Palkkatyönormi

Kadotettuaan uskonsa Jumalaan he uskovat sen sijaan työn hyvää aikaansaaviin voimiin, työn kykyyn tuottaa heille kaikkea pyhää: vaurautta, sosiaalista asemaa, persoonallisuutta, elämän merkityksellisyyttä, demokratiaa, poliittista eheyttä. Sanokaa minulle mikä tahansa moderni arvo ja voin osoittaa, että kaikessa hiljaisuudessa se olettaa pohjakseen osallistumisen palkkatyöhön. (Beck 2000.)

Palkkatyö tarjoaa tekijälleen toimeentulon ja yhteiskunnalle verotuloja, mutta niiden lisäksi työ on myös osallisuuden ja keskinäisen luottamuksen mekanismi (Julkunen 2002, 315) sekä

tarjoaa tekijälleen merkityksen kokemuksia (Julkunen 2017). Pohjoismainen hyvinvointivaltio on yleisesti ottaen (joskaan ei lainkaan ristiriidattomasti) sovittanut yhteen taloudellista ja sosiaalista kestävyyttä (Gough 2016; Julkunen 2017). Hyvinvointivaltion ylläpitäminen edellyttää jatkuvaa talouskasvua sekä siihen kiinnittyvää massatuotantoa ja kulutusta, mikä ristiriitaisesti syö hyvinvointivaltion ekologista perustaa (Julkunen 2017; Hirvilammi 2020). Ekologinen perusta on rempallaan, mutta myös inhimillinen puoli on vähintäänkin kyseenalaisessa tilassa. Työn tekeminen on toki säilyttänyt ratkaisevan aseman ihmisten elämässä, mutta työ on silti menettänyt osan vakaudestaan ja elämää suojelevasta kyvystään (Julkunen 2017).

Julkunen (2017, 333-334) esittää, että työn epävarmistuessa ja menettäessään vakauttaan, työn merkitys on entisestään intensifioitunut ihmisten elämässä. Työmarkkina-asema tuo varmempaa turvaa kuin valtio, joka on purkanut hyvinvointiyhteiskunnan pilareita, kiristänyt työttömyysturvaa ja muita sosiaalietuuksia. Tilanne on paradoksaalinen: sosiaaliturvan tarve kasvaa kun työ epävarmistuu ja silti sosiaaliturvaa nakerretaan työllisyystavoitteiden oikeuttamana. (Julkunen 2017, 334.) Sosiaalietuuksista riippuvaisten ihmisten elämä ja esimerkiksi sosiaalialan ammattilaisten työ ovat säästöjen ja tehostamisen myötä kiristyneet selvästi (Julkunen 2017, 357). Tämän lisäksi säästöillä ja tehostamisella on laajempia, pitkäaikaisia (sekä populismin nousun huomioiden myös yllättäviä yhteiskunnallisia) seurauksia. Uusliberalistinen kapitalismi tuottavuus- ja tehokkuusvaateineen tuottaa yhteiseen kokemusmaailmaan ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin epävarmuutta. Hyvinvointivaltiot eivät pysty toimimaan riittävinä puskureina nykyajan epävarmuuksille ja vääryyksille, eikä antamaan sitä, mitä kaivattaisiin eniten: eksistentiaalista turvallisuutta, oikeudenmukaisuuden tunnetta ja paremman elämän odotushorisonttia (Julkunen 2017, 357). Erityisesti ilmastokriisin aikakaudella valtio, joka kaikin keinoin pyrkii jatkamaan talouskasvua, saa ilmastotietoiset ihmiset, erityisesti nuoret, takajaloilleen. Ehkä epäluottamus on molemminpuolista: nuoret eivät luota ”boomereihin” siis vanhempiin sukupolviin, jotka edelleen jatkavat ekokriisin syventämistä ja vastaavasti huoli nuorison työmotivaatiosta ja syrjäytymisdiskurssi kertoo valtaapitävien vanhempien sukupolvien epäluottamuksesta nuoriin (Helne ym. 2021).

Suomessa on muiden Pohjoismaiden tapaan vahva työkeskeinen yhteiskuntamalli, mikä näkyy työkansalaisuuden ja täystyöllisyyden ihannointina. Työelämän ulkopuolelle jääminen ei ole hyväksyttyä eikä helppoa työkeskeisessä yhteiskunnassa. (Julkunen 2002, 316.) Siitä

ovat todistaneet yhteiskunnallisen ja sosiaalisen median keskusteluissa syntipukeiksi nostetut tyytyväiset työttömät, kuten “sossu-Tatu” (Vaalisto 2013) ja ”ideologisesti työtön” Ossi Nyman (Riikonen 2017). He ovat julkisuuteen päätyneitä työttömiä, jotka eivät ole halunneet palkkatyötä. Suurin osa työttömistä haluaisi työllistyä ja tarkoituksellinen työstä kieltäytyminen on edelleen marginaalinen ilmiö. Siitä näkökulmasta yksittäisten työstä kieltäytyvien henkilöiden tikun nokkaan nostaminen vaikuttaa ideologisesti värittyneeltä, tarkoitushakuiselta sosiokulttuurisen todellisuuden rakentamiselta. Myös puhe nuorten syrjäytymisestä ja laiskistumisesta on velloneut yhteiskunnallisten huolenaiheiden kärjessä (Helne ym. 2021).

Suomi on edelleen vahvasti palkkatyöyhteiskunta, vaikka uuden työn muodot ja prekarisaatio ovat yleistyneet. Kokoaikaisen palkkatyön normi elää vahvana. Palkkatyönormin voi ymmärtää, sillä suomalainen hyvinvointiyhteiskunta on rakentunut yleisimmän ansainnan, palkkatyön verotukselle. Vuoden 2022 marraskuussa Suomessa oli tilastokeskuksen mukaan 2 636 000 työllistä ja 162 000 työtöntä (Tilastokeskus 2022). Tilastokeskuksen vuoden 2021 (viimeisin tilasto, josta koko-aika- ja osa-aikatyön tilastot ovat saatavissa) tutkimuksen mukaan koko-aikatyötä teki noin 2 miljoonaa suomalaista ja osa-aikaisesti työskenteli 473 000. Osa-aikaisten osuus on noussut tasaisesti. Avoimia työpaikkoja oli vuoden 2022 kolmannella neljänneksellä 59 000, luku on pysynyt suurin piirtein samana verrattuna edelliseen vuoteen. Työttömiä on enemmän kuin vapaita työpaikkoja. Kaikille työttömille ei yksinkertaisesti riitä töitä, vaikka jokainen vapaa työpaikka täytettäisiin. Tästä näkökulmasta perustulokeskustelu on aiheellinen. Säällisen elämän voi katsoa olevan ihmisoikeus ja hyvinvointiyhteiskunnan tehtävä turvata se, riippumatta työsuhteesta.

Juha Siltalan (2004, 10) mukaan työn vaihtosuhde tarkoittaa objektiivisimmillaan sitä, kuinka paljon ja millaisilla ehdoilla työtä täytyy tehdä saavuttaakseen säällisen elämän. Säällinen elämä on Siltalan mukaan naapureihin verrattavaa aineellista elintasoja ja sitä, että työstä ”jää käteen” voimia ja vapaa-aikaa, jotta vapaa-ajallaan voi tehdä jotain vain omasta mielenkiinnosta. Siltala esittelee Frankfurtin koulukuntaan kuuluneen Oskar Negtin ajatuksia kapitalistisesta palkkatyöstä: pääoman arvonlisäykseen perustuva, toisten tarkoituksien palveleminen asettuu vastakkaiseksi eletyn ajan ja ihmiselämän kanssa, sillä mitä enemmän aikaa ja voimia työ vaatii, sitä vähemmän itsesäättöistä ja ihmisarvoista elämää vaihtokaupassa saa (Siltala 2004, 10). Nykyisessä työelämässä voi nähdä merkkejä siitä, että ihmisarvoinen ja itsesäättöinen elämä on koetuksella.

Työn rajat ovat hämärtyneet, mikä näkyy kiireestä (Nurmi 2017), liiallisesta työmäärästä johtuvasta joustavuuden vaateesta (Correl ym. 2014), työn vuotamisesta muille elämän osa-alueille (Karjalainen ym. 2016) ja työn pirstoutumisesta ajallisesti ja paikallisesti (Niemistö ym. 2017) sekä työn intensifioitumisesta eli kiihtymisestä ja vaativuuden lisääntymisestä (Kubicek ym. 2015). Työn tempoa ja rajattomuutta on entisestään lisännyt koronapandemiasta johtunut etätyöpakko. Pandemian vuoksi melkein puolet palkansaajista joutui etätöihin (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021), ja tämä hämärsi työn rajoja työn ja kodin rajan murtuessa (Karjalainen 2021). Työnsä kokee henkisesti raskaaksi yhä useampi palkansaaja ja haitallista stressiä työssään kokee jo lähes puolet palkansaajista (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020). Etätöiden vaikutukset ovat kuitenkin yksilöllisiä, myös riippuen perheellisten hoivavastuun jakautumisesta, joka perinteisesti on edelleen jakautunut enemmän naisten harteille. Etätö on siten myös sukupuoleen ja hoivaan liittyvä asia. Perheelliset, etenkin naiset ovat vaikeassa asemassa kodin rajojen sisään siirtyneen etätöiden seurauksena. Naisten on vaikeaa sovittaa yhteen vaativa asiantuntijatyö ja hoivavastuu. Sen sijaan sukupuolittunutta ei ole kokemus siitä, että etätöiden myötä työ tuntuu olevan alituisen läsnä. Työn jatkuvan läsnäolon kokemus on asiantuntijatyön etätöiden keskiössä. (Karjalainen 2021.) Työolobarometriin vastanneista ylemmistä ja alemmista toimihenkilöistä 36 prosenttia vastasi, että pandemia on lisännyt työmäärää selvästi tai jonkin verran, sukupuolella ei ollut merkitystä kokemuksessa työn lisääntymiseen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021).

1.3 Uusi ja prekaari työ

Viimeiset vuosikymmenet suomalaisessa yhteiskunnassa on eletty monitasoista ja kompleksista rakennemuutosta, jonka vaikutuksesta aiemmin epätyypilliset työelämän piirteet ovat muuttuneet yhä tyypillisemmiksi. Uuden työn teoria ja prekarisaatiokeskustelu on käsitelty tätä työn murrosta. (Jakonen 2014, 312.) Uusi työ on erityisesti suomalaisessa keskustelussa käytetty käsite, joka viittaa tietointensiiviseen työhön, kulttuuriteollisuuteen, luoviin aloihin, palvelutyöhön sekä hoiva- ja tunnetyön uusiin muotoihin ja työn muutokseen (Jakonen 2014, 287, 293). Englanninkielisessä keskustelussa ilmiöstä käytetään termejä knowledge economy, knowledge work, immaterial labour, cognitive capitalism, creative work, temporary work, affective work, precarization ja Postfordist production / economy, eikä

juuri uuden työn kaltaista yleistermiä ole syntynyt. Suomessa prekarisaation käsite yhdistyi nopeasti uuden työn käsitteeseen (Jakonen 2014, 293).

Prekarisaatiolla tarkoitetaan työsuhteiden ja työjärjestyksen muuttumista epätyypilliseksi ja epävarmoiksi “vanhaan työhön” eli perinteisen teollisuusyhteiskunnan työhön verrattuna. Pätkätyöt, osa-aikatyöt, määräaikaisuudet, projektityöt, työnvuokraus, palkalliset ja palkattomat harjoittelut, erilaiset työllistämistyöt, itsensä työllistäminen ja pienyrittäjyys ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä. Tästä kaikesta on seurannut työelämän yleinen epävarmistuminen ja työllä hankittavien ansioiden pienentyminen. Myös sosiaaliturva- ja työttömyystukijärjestelmien heikennykset liittyvät prekarisaatioon. Tästä työn ja työelämän murroksesta johtuen Suomeen on muodostunut matalapalkkatyötä tekevien ja jopa työssäkävien köyhien monenkirjava joukko, prekariaatti. (Jakonen 2014, 287.)

Uuden työn käsite ilmaantui työelämäkeskusteluun 2000-luvulla ja alkuun sitä käytettiin kriittisissä ja radikaaleissa työelämän muutoksia käsittelevissä tutkimuksissa. Uusi työ yhdistettiin muihin työelämän muutoksia kuvaaviin termeihin, kuten luova työ, tietotyö, palvelutyö, joustotyö, pätkätyö ja prekarisaatio. (Jakonen 2014, 288.) Alun skeptisyyden ja kritiikin jälkeen uuden työn teoria ja prekariaattiliikkeen esittelemät työelämää koskevat teemat ja kysymykset ovat valtavirtaistuneet akateemisessa keskustelussa. Käännekohta lienee ollut Raija Julkusen radikaalia ja perinteistä työelämän tutkimusta yhdistellyt Uuden työn paradoksit -teos, joka sai valtaosin hyväksyvän vastaanoton. (Jakonen 2014, 292.)

Käsite uusi työ paljastaa nimellään, että on olemassa vanhaa työtä, johon uusi työ vertautuu. Vanha työ oli pääasiassa niin kutsuttua fordistista, massamittaista teollisuustuotantoa, joka ei vaatinut korkeaa koulutusta, vaan oli enimmäkseen ruumiillista, yksitoikkoista ja tylsistyttävää ”liukuhihnatyötä” (Jakonen 2014, 292), joka perustui Henry Fordin ja Frederick Taylorin kehittämään tehdastyön tieteelliseen rationalisointiin ja tehostamiseen (Taylor 2014). Työntekijän henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ei ollut työhön valikoitumisen kannalta merkitystä, vaan työntekijät valikoituivat vanhaan työhön ammattitaitonsa ja kykyjensä perusteella. Työntekijät olivat persoonattomia, korvattavissa olevia “koneen” osia, eikä työntekijä ja työ eivät olleet sama asia. (Vähämäki 2003, 16–17; Holvas & Vähämäki 2005, 41–43; Julkunen 2008, 84–87.) Työ oli täysimittaisesti palkkatyötä, eikä yrittäjyys kuulunut vanhan työn ideaan (Jakonen 2014, 292–293). Vanha työ oli toistaiseksi jatkuvaa, säännöllistä ja pysyvää palkkatyötä, jossa työntekijä vietti yleensä koko elämänsä (Vähämäki 2009,

55–65). Työehdot olivat kohtalaisen hyvät ja Suomessa vahva hyvinvointivaltio, täystyöllisyyteen pyrkivä politiikka ja ammattiyhdistysliike olivat luonnollinen osa vanhaa työtä (Jakonen 2014, 293). Prekarisaatiokeskustelussa vanhan työn on pysyvyytensä ansiosta nähty mahdollistavan elämän suunnittelun, omaisuuden hankkimisen, perheen perustamisen ja harrastukset (Korhonen ym. 2006; Korhonen ym. 2009, 7–12; 48–51; Koivulaakso ym. 2010, 9–43).

Uusi työ on Julkusen (2008, 18–20) mukaan eräänlainen synonyymi jälkiteolliselle, -fordistiselle ja -modernille työlle, joka on yksilöllistä, kommunikatiivista ja joustavaa. Uutta työtä tehdään ennen kaikkea ihmisen tiedoilla, tunteilla ja kielellä ja sen keskiössä ovat persoonalliset ja henkiset kyvyt (Vähämäki 2003, 16–25; Holvas & Vähämäki 2005, 71–98; Julkunen 2008, 18–20), minkä vuoksi työ ja työntekijä on fordistiseen tuotantoon verrattuna huomattavasti vaikeampaa erottaa toisistaan (Vähämäki 2003, 16–25). Uusi työ on vanhaan verrattuna vapaampaa, mutta myös vaativampaa ja epäselvempää, eikä työn ja muun elämän erottaminen ole helppoa, myöskään siitä syystä, että työaika ja -paikka ovat liukuvia ja joustavia, mikä luo haasteita muun muassa työn ja perheen yhteensovittamiselle (em.). Uusi työ on levinnyt ajassa ja paikassa.

Koulutusta vaativa tieto- ja palvelutyö on lisääntynyt huomattavasti ja sen seurauksena näiden alojen arvostus on alkanut laskea ja työehdot ovat selvästi heikentyneet. Tästä syystä uuteen työhön liittyy tiiviisti kysymykset uudenlaisesta heterogeenisestä työväenluokasta. Näihin kysymyksiin pureutuu prekariaatin, prekaarin työn ja prekarisoituvan yhteiskunnan käsitteet, jotka ilmentävät sitä poliittista ja taloudellista todellisuutta, johon erityisesti nuoret sukupolvet törmäävät nykyisessä työelämässä. (Jakonen 2014, 298.)

Prekariaattiliikkeen mukaan käynnissä on sukupolvijako, jossa nuoret sukupolvet ovat siirtymässä pysyvän epävarmuuden aikaan. Näitä nuoria sukupolvia voi kutsua jopa prekaariksi sukupolveksi, sillä heidän kokemus työelämästä on tyystin erilainen kuin suurten ikäluokkien. Ajallinen ja rahallinen sijoittaminen koulutukseen tuntuu turhalta, sillä koulutus ei takaa varmuutta eikä työpaikkaa. Ansiot prekaarista työstä jäävät vaatimattomiksi, eikä esimerkiksi perheen perustaminen tunnu vastuulliselta toiminnalta epäsäännöllisten ja pienten tulojen vuoksi. Pahimmillaan pätkätyöt määrittelevät koko elämää ja arki muuttuu merkittävästi suurten ikäluokkien arkeen verrattuna. Prekaari työläinen odottaa ja etsii seuraavaa työtä jatkuvassa valmiustilassa, edellisen pätkätyön vielä ollessa käynnissä. Näin

mahdollisuus lomiin muuttuu epävarmaksi tai häviää kokonaan. Työ ei enää luo vakautta, järjestystä ja turvallisuutta, kuten perinteisen fordismen ja vahvan hyvinvointivaltion aikaan. Prekarisaation käsite on ilmaus tästä muutoksesta. (Holvas & Vähämäki 2005, 167–192; Korhonen ym. 2009; Åkerblad 2011, 19–36; Jokinen 2013, 5–17.)

Prekarisaation syyt ovat paikannettavissa erityisesti uusliberalistiseen kehitykseen, joka on kasannut pääomaa ja uusklassiseen talousajatteluun perustuneeseen talous- ja hyvinvointipolitiikkaan. Uusliberalismin pyrkimyksenä on ollut heikentää työvoiman järjestäytymistä ja siinä onnistuessaan se on synnyttänyt kasvavan prekaarin työn alueen vakituisten ja turvallisten työpaikkojen rinnalle. Uusklassisen taloustieteen mukaisesti työvoiman tarjonta on pidettävä mahdollisimman suurena, minkä seurauksena palkat laskevat ja matalapalkkatyöt lisääntyvät. (Alaja & Suominen 2013, 89–127; Ahokas & Holappa 2014.)

Tieto- ja palvelutyö, siis juurikin uusi työ on lisääntynyt, ja se on myös vetänyt pois vanhan työn ääreltä lupauksellaan suuremmasta autonomiasta ja yksilön vapaudesta. Huomionarvoista on, että uusliberalismin lupaukset ovat samat kuin uuden työn. Uuden työn voittajien kertomukset vapaudesta ja autonomiasta ovat erilaiset kuin uutta työtä tekevän prekaarin työläisen, jolle vapaus ja autonomia eivät tuo lohdutusta taloudellisen turvattomuuden edessä. Prekariaatti on uuden työn häviäjäloukka, vaikka jakolinjat eivät noudatakaan suoraan perinteistä yhteiskuntaluokkien jakoa. Prekariaattiin voi kuulua kouluttamattomia ”syrjäytyneitä” ja korkeasti kouluttautuneita huippuosajia. Taidot, koulutus, ahkeruus tai yritteliäisyys eivät takaa pysyvästi turvattua asemaa nykyisillä työmarkkinoilla: tämän päivän voittaja voi olla huomisen häviäjä. Yksilöllistyneessä maailmassa prekariaatti ei ole onnistunut organisoitumaan palkkojensa ja työehtojensa parantamiseksi. (Jakonen 2014, 303.)

Enemmistöä työntekijöistä ei voi laskea kuuluvaksi prekariaattiin, mutta työelämän prekarisoituminen on tendenssi, joka koskettaa kaikkea työvoimaa, myös hyvinpalkatussa ja turvallisessa keskiluokkaisessa työssä olevia, sillä tietotyön prekarisoituminen koskettaa juuri keskiluokkaa. Prekaari työ lisääntyy jatkuvasti ja kansainvälisen tutkimuksen mukaan, prekaari työ on pikemminkin kapitalistisen työn normi, kun taas fordistinen hyvinvointivaltio on pikemminkin ohimenevä poikkeus. Prekarisaatiotutkimus pyrkii ymmärtämään näitä tendenssejä ja korostaa, että paluuta vanhan työn normeihin ei ole. Tästä syystä tarvitaan lisätietoa uuden työn erityispiirteistä ja tekijöistä, jotka auttaisivat työntekijöitä rakentamaan

mielekästä ja hyvää työelämää sekä puolustamaan oikeuksiaan kapitalistisessa järjestelmässä. (Jakonen 2014, 303.)

Suomalainen hyvinvointivaltio ja sosiaaliturvajärjestelmä rakennettiin fordistisen teollisuusyhteiskunnan perustalle. Tämä perusta on murtumassa ja muuttumassa. (Jakonen 2014, 313.) Kuinka käy uuden ja prekaarin työn tekijöille, mikäli hyvinvointivaltion perusrakenteet eivät suojaa epävarmassa työelämässä? Jo nyt on näkyvissä selviä merkkejä siitä, että yksilön ei kannata ottaa kaikkea työtä vastaan, sillä lyhyen keikkatyön vuoksi voi joutua odottamaan tukien saamista seuraavassa kuussa. Uusi ja prekaari työ voi tarjota työntekijöiden toimintakykyä lisääviä mahdollisuuksia, mutta vain, jos yhteiskunta tukee ja suojaa uuden työn tekijöiden oikeuksia riittäviin ansioihin, vapaa-aikaan, lomiin, koulutukseen, työhyvinvointiin ja -suojeluun, eläkkeisiin eli tyypilliseen palkkatyöhön kuuluviin perusasioihin (Jakonen 2014, 313).

Työttömyysluvut pysyvät vuosikymmenestä toiseen korkealla, mistä on mahdollista päätellä, että Suomessa on jo hyväksytty, että kunnollista, riittävät ansiot takaavaa palkkatyötä ei ole tarjolla kaikille halukkaille. Tästä syystä on kehitetty erilaisia ilmaistyön muotoja ja ”työystävällistä”, vastikkeellista sosiaaliturvaa. Tällainen workfare-työllistäminen voi pahimmillaan johtaa ilmaistyön määrän merkittävään kasvuun. Prekaarista työstä hyötyy vain työnantajat, jotka voivat käyttää joustavaa työvoimaa tehokkaasti hyväkseen. (Jakonen 2014, 313.)

Suomalaiset nuoret ovat omaksuneet yksilön vastuuta korostavan uusliberalistisen asenteen ja ajatusmaailman: Nuorisobarometrin mukaan yli 80 prosenttia nuorista ajattelee, että menestyminen elämässä on itsestä kiinni (Myllyniemi 2017). Kuitenkin selvää on, että prekarisaatiokehitys on laaja rakenteellinen ilmiö, eikä työelämässä menestymistä voi palauttaa yksilön kyvykkyyteen. Beckman ja Andersson (2018) kutsuvatkin nuoria ja yhteiskuntaa vastarintaan: rakenteellisten seikkojen hahmottaminen on voimauttavaa ja se voi olla ensimmäinen askel pois halvaantuneisuuden ja voimattomuuden tunteesta, jonka nykyinen prekaari työelämä ja työttömyystilanne monille nuorille aiheuttaa. Osa nuorista osaakin kohdistaa kriittisen katseensa yksilön sijaan yhteiskunnan rakenteisiin, jotka epävarmuutta tuottavat (Westerback & Rissanen 2020).

1.4 Työstäkieltäytyminen vastarintana ja aktivismina

Työkeskeinen ortodoksia on ollut viime vuosikymmenten selkein sosiaalipoliittinen muutos, joka tarkoittaa Pohjoismaissa täystyöllisyyden ja työkansalaisuuden ihannoitua. Työkeskeisessä mallissa työelämän ulkopuolella eläminen ei ole helppoa, eikä hyväksyttävää (Julkunen 2002, 315.) Työtön käsitetään edelleen vähemmän kansalaiseksi kuin tavallinen aktiivinen ”kunnan kansalainen”. Tästä asenteesta kertoo se, miten työttömiä kohdellaan ja mihin toimenpiteisiin he joutuvat alistumaan, jotta toimeentulo ei vaarannu. Työttömiä aktivoidaan. Aktivoiminen pitää sisällään oletuksen siitä, että työtön tai työstäkieltäytyjä on jollain tavalla passiivinen. Aktivoiminen tarkoittaa käytännössä työttömyysturvan vastikkeellisuutta: mikäli työtön ei osoita aktiivisuuttaan eli osoita työvoimaviranomaiselle hakeneensa tarpeeksi montaa työtä kuukausittain, voidaan tuki pienentää tai katkaista. Aktiivisuuden tarkkailu on ongelmallista monesta syystä, mutta erityisesti siitä syystä, että aktivointitoimet eivät edistä työllistymistä (Juhila 2008; Julkunen 2006; Karjalainen & Lahti 2005; Kotiranta 2008). Yhteiskunnallisessa keskustelussa työttömyyden myönnetään olevan rakenteellinen yhteiskunnallinen ongelma, mutta instituutioiden, kuten työvoimatoimistojen ja sosiaalitoimistojen käytännöissä ongelma silti helposti yksilöllistyy: työtön on toimenpiteiden kohde ja ratkaisut typistyvät työttömän muuttamiseen aktiivointitoimenpiteillä. Työtön, joka toimenpiteistä huolimatta ei saa työtä tai ei suostu toimenpiteisiin, luokitellaan helposti ”ongelmalliseksi ihmiseksi”, joka vikojensa ja heikkouksiensa vuoksi ei työllisty. (Juhila 2003, Välimaa 2011.)

Työstäkieltäytyjäliitto (TK-liitto) on perustettu vuonna 2018 ja se on aiheuttanut aktiivisen toimintansa aikana niin moraalista tuhtumusta kuin hyväksyntääkin. TK-liiton tarkoitus on herätellä ihmisiä ajattelemaan uudelleen työtä ja sen merkitystä. Se on tuonut kriittisiä kysymyksiä työn murroksen kentälle kritisoidessaan palkkatyötä. TK-liiton Tekstejä työstäkieltäytyjille -pamfletissa (2018, 16) todetaan, että ”Palkkatyö, siis työskenteleminen toisen palveluksessa, toisen hyväksi ja ulkoa määritellyin ehdoin, ei ole ylihistoriallinen tai universaali tuotannon järjestämisen tapa tai kaikkien aina ja kaikkialla jakama korkein halu ja elämää ohjaava päämäärä.”

TK-liiton kritiikki on monilta osin prekarisaatiokeskustelun myötäistä: työllisyyspolitiikka tuottaa jakoa palkansaajiin ja pahimmillaan palkattomaan työhön pakotettuihin. Kapitalismi

perustuu palkattoman työn muotojen hyväksikäyttöön, eikä ainoastaan vapaaseen palkkatyöhön. (em. 12.-13, 15, 17.) TK-liiton mukaan heikentyneet työehdot heikentävät myös työmarkkinoita, mikä on työntekijälle, työttömälle ja työnantajalle ongelmallista, kun työnantajan tai organisaation ei tarvitse kehittyä vaan se voi yksinkertaisesti poimia nurkkaan ajetut ihmiset töihin huonoilla palkoilla ja ehdoilla (em 12).

TK-liiton ytimessä on nimenomaan palkkatyöstä kieltäytyminen, joka liiton mukaan on alistamisen ja orjuuttamisen muoto. Alistamisen, epädemokraattisuuden ja eriarvoisuuden lisäksi palkkatyö kiihdyttää ilmastokriisiä. TK-liiton (Kankila ym. 2019, 96) mukaan palkkatyön ympäristövaikutukset ovat huomattavat ja niistä on vaiettu liian pitkään. Palkkatyöhön perustuva elämäntapa on osa fossiilikapitalistista yhteiskuntamuotoa (em. 97) ja se aiheuttaa vahinkoja elinympäristölle perustuessaan kasvavaan energiasyöttöön ja materiaaliseen kulutukseen (em. 96). Työstäkieltäytyminen on siten ytimessään aktiivista toimintaa ilmastokriisin etenemisen hidastamiseksi.

Työstäkieltäytyjän käsikirjan (Kankila ym. 2019) keskeinen viesti on, että työstäkieltäytyminen on kehitystä eteenpäin ajava voima. Kirja puolustaa perustuloa ja ihmisten vapautta päättää, mikä ja millä ehdoilla tehty työ on arvokasta ja merkityksellistä. Nykyisen työelämän voi nähdä varsin epädemokraattisena, sillä työntekijät kuluttavat elämänsä toisen palveluksessa, voimatta itse vaikuttaa tekemänsä työnsä päämääriin tai tekemisen tapoihin. (em. 16). Työstäkieltäytyminen ei ole laiskottelua, vaan aktiivista ja luovaa toimintaa, joka voi muuttaa yhteiskuntaa. Työn historiassa juurikin työstä kieltäytyminen on edistänyt demokratiaa ja tasa-arvoa: maailma on muuttunut tasa-arvoisemmaksi kun työläiset ovat kieltäytyneet palvelemasta kapitalistia, naiset aviomiehiään ja orjat omistajiaan (em. 16). Lakkoilemalla, siis kollektiivisella työstä kieltäytymisellä on saavutettu kahdeksantuntinen työpäivä, viisipäiväinen työviikko ja poistettu lapsityövoima ja orjuus. Mikään näistä työelämän parannuksista ei ole tapahtunut ilman työstä kieltäytymistä.

Työstäkieltäytyjäliiton kritiikki kohdistuu kapitalistiseen työn ja tuotannon järjestämiseen ja sen pohjalla on marxilainen arvoteoria (Haatanen 2019). Työstäkieltäytyjäliiton aktiivi, yhteiskuntatieteiden tohtori Eetu Viren kertoo *Pieleen mennyt historia* -podcast-sarjan *Miten palkkatyö alkoi hallita ihmisten elämää* -jaksossa, että monet ihmiset miettivät, millainen työ on mielekästä oman ja muiden elämän näkökulmasta (Nygren 2021). Virenin mukaan

työstäkieltäytyjät pikemminkin haluaisivat tehdä työnsä hyvin kuin laiskotella. Nykyisessä kapitalistisessa järjestelmässä työksi ymmärretään se, mikä tuottaa pääomalle lisäarvoa. Työstä on siis tullut abstraktia. Työ ei tarkoita sitä, että työntekijä tekee työnsä hyvin, saati että tekisi yhteiskunnallisesti tai sosiaalisesti välttämätöntä työtä. Virenin kapitalistisen järjestelmän abstraktia työtä kuvaava esimerkki kertoo siivoojasta, joka saa potkut, mikäli siivoaa liian hyvin. Nykyisin on siivottava mahdollisimman nopeasti, eli vain riittävän hyvin, jotta asiakas ei huomaa huonosti tehtyä työtä. Tällä tavoin siivooja on tuottavampi yritykselle. Työn konkreettinen merkitys on kadonnut, eikä tehokkuuden ja tuottavuuden kasvun ytimessä ole hyvin tehty työ, vaan lisäarvon kasvu. (Nygren 2021.)

Työstäkieltäytymisen voi ymmärtää kapitalismikriittisenä, arkielämään nivoutuneena aktivismina. Työstäkieltäytyminen aktivismina tarkoittaa vapaaehtoista vaatimattomuutta, askeettista hedonismia ajan runsautena ja radikaalia ”kulutuskarkuruutta” (Stranius 2010, 97–99). Työstäkieltäytymisessä on nähtävissä oman elämäntavan politisoiminen (Haenfler ym. 2012) ja prefiguratiivinen politiikka, joka omalla toiminnallaan, siis kieltäytymällä kestävämmästä työstä, asettaa esimerkin toivottavasta asiointilasta ja tulevaisuudesta. Prefiguratiivinen politiikka siis pyrkii ”olemaan se muutos, joka halutaan nähdä” (Maeckelbergh 2016).

1.5 Työ ja kestävyysmurros

Suomalaisen hyvinvointivaltion työllisyysjärjestelmän tulisi muuttua radikaalisti, jotta kestävyysmurroksen ja ekologisen kestävyuden tavoitteet olisi mahdollista saavuttaa (Kasvio 2014). Kestävyysmurros tarkoittaa maapallon kantokyvyn säilyttämiseksi tehtäviä merkittäviä muutoksia, esimerkiksi ruoantuotannossa, asumisessa, liikenteessä, energiantuotannossa ja nämä muutokset edellyttävät samanaikaisia toimia monella eri tasolla. Kestävyysmurroksessa tavoitellaan kansalaisten hyvinvointia ja toimintamahdollisuuksia, kestävää ja oikeudenmukaista taloutta, kestäviä ruokajärjestelmiä ja terveellisiä ruokatottumuksia, kestävästä energian saantia kaikille, kaupunkien ja kaupunkiseutujen kestävyyttä sekä globaalien luonnonjärjestelmien turvaamista (Kestävyyspaneeli 2020 & 2022).

Viimeaikaisissa kestävyysmurrosta käsittelevissä laajemmalle yleisölle tarkoitetuissa tiedotteissa jatkuvan talouskasvun ideologia on nostettu ydinongelmaksi. Helsingin yliopiston

tiedotteessa (Pekkarinen 2021) käsitellään kolmea tabua, eli vaikeaa tai vaiettua asiaa, jotka tulisi ratkaista kestävyysmurroksen onnistumiseksi. Yksi näistä tabuista on jatkuvan talouskasvun tavoittelusta luopuminen. Tiedotteessa todetaan, että asia on kansalaisille ja päättäjille vaikea, mutta vaikeudesta huolimatta jatkuvan talouskasvun tavoittelemisen on lopetettava tulevaisuuden hyvinvoinnin vuoksi:

Yhteiskunnallinen päätöksenteko kiertyy yhä sitkeästi talouskasvun ympärille. Yhteiskuntamme perustuvat ajatukseen, jossa talouskasvu tuo työpaikkoja ja ostovoimaa sekä verotuloja, joista katamme esimerkiksi julkisen terveydenhuollon. Jatkuva talouskasvu kuitenkin ruokkii ilmasto- ja biodiversiteettikriisejä. Lisäksi talouskasvun luomasta lisävaraudesta suuri osa päätyy hyödyttämään ennestään varakkaimpia ihmisiä. Eriarvoisuuden kasvu haittaa talouskehitystä, ja noidankehä on valmis. (Pekkarinen 2021.)

Itsenäinen ja monitieteinen BIOS-tutkimusyksikkö on keskittynyt ympäristö- ja resurssitekijöiden vaikutusten tutkimiseen suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen tarkoitus on kehittää kansalaisten ja päättäjien ennakointikykyä. BIOS on osa Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa WISE-konsortiota, joka kehittää asiantuntijatietoon perustuvaa päätöksentekoa viheliäisten murrosten aikakaudella. BIOS toteaa internet-sivullaan:

Elämme fossiilitalouden raunioissa. On rakennettava uudelleen asumisen, liikkumisen, ruoan ja energiantuotannon infrastruktuuri ja käytännöt, jotta pääsemme eroon fossiilisten polttoaineiden massiivisesta käytöstä. Tarvittava yhteiskunnan muutos on verrattavissa toisen maailmansodan jälkeiseen jälleenrakennukseen, jossa rakennettiin paitsi uusi fyysinen infrastruktuuri myös hyvinvointivaltion instituutiot. Julkisvallalla on keskeinen rooli kollektiivisen vision luojana sekä toiminnan koordinoijana ja rahoittajana. (BIOS 2019.)

BIOSin mukaan keskustelu työstä ja työllisyydestä on sisällötöntä, sillä politiikan tavoitteena on nykyisellään vain nostaa työllisyysastetta, eikä keskustelua käydä juuri lainkaan siitä, mitä työtä tarvitsisi tehdä (BIOS 2019). Myös tämän tutkimuksen ytimessä on kysymys arvokkaasta ja kestävästä työstä. Ekologisen jälleenrakennuksen aikakaudella (nyt - 2050) tulee olemaan paljon työtä uuden infrastruktuurin ja yhteiskunnan rakenteiden luomisen äärellä, joskin monilta ekologisesti kestävämmiltä aloilta työt häviävät. Tähän ongelmaan

BIOS esittää mahdolliseksi ratkaisuksi työpaikkatakuuta, josta on keskusteltu paljon poliittisen talouden piirissä. Idea on seuraavanlainen: valtio rahoittaisi nämä vähäistä koulutusta vaativat takuutyöt ja tarjoaisi kaikille halukkaille pysyvän työpaikan, jonka sisältö ja työehdot ovat mielekkäät. Palkka olisi käytännössä markkinoiden minimipalkka, mutta elämisen aineellisista reunaehdoista ei tarvitsisi huolehtia, sillä elämä ei jälleenrakentamisen aikakaudella perustuisi kuluttamiseen, vaan laadukkaaseen ja yltäkyläiseen aikaan läheisten, kulttuurin ja harrasteiden parissa. (BIOS 2019.)

Tulevaisuudessa työn käsitettä tulisi laajentaa kattamaan muunkinlainen kuin palkkatyö (Joutsenvirta ym. 2016, 134–140). Vapaaehtoistyötä tehdään jo nyt matalan kynnyksen ekososiaalisissa innovaatioissa. Tällainen työ luo ihmisten, eläinten ja luonnon hyvinvointia, mutta sitä on vaikeaa tai mahdotonta muuttaa palkkatyöksi nykyisessä talous- ja työllisyysjärjestelmässä. Kapea-alaiseen palkkatyömalliin ja jatkuvaan kasvuun sidottu aktivointipolitiikka ei tunnista eikä tunnusta ihmisten palkkatyön ulkopuolella tehtyä yhteiskunnallisesti merkittävää työtä. (Hirvilammi ym. 2016; Hirvilammi & Joutsenvirta 2020.) Sitran (2021) Työn tulevaisuudet megatrendien valossa -artikkelissa kysytään, mitä kaikkea pidetään työnä ja pitäisikö työpaikkojen sijaan tai rinnalla tarkastella enemmän sitä, mitä saadaan aikaan, eli itse toimintaa. Näin ajatellen palkkatyö ei olisikaan ainut työn muoto, vaan palkaton hoivatyö, kotitaloustyö ja vapaaehtoistyö nousisivat perinteisen ansiotyön rinnalle, sillä niillä ”saattaa olla valtava merkitys niin yhteiskunnan kuin yhteisöjen hyvinvoinnille sekä ihmisten osallisuudelle” (Sitra 2021). Työstäkieltäytyjäliiton (2018, 28) mukaan ihmiset joka tapauksessa toimivat heille tärkeiden asioiden parissa saadessaan siihen mahdollisuuden, mistä yhteiskunta hyötyy, sillä ihmisillä on tarve auttaa muita, toimia yhteisten tavoitteiden eteen ja saada hyväksyntää. Tätä ihmisyyden potentiaalia ei mikään pakko tai kurittaminen tuo esille.

Ilmastokriisi mullistaa arvomaailmamme ja elämäntapamme, työn mukaan lukien. Se, mikä oli ennen hyväksyttävää, norminmukaista ja tavoiteltavaa, ei enää ole sitä, vaan voi olla ilmastokriisin näkökulmasta pikemminkin haitallista ja kestämatöntä. Kuluttaminen on tästä hyvä esimerkki: aikaisemmin kuluttamiseen kannustettiin, jotta talouden rattaat pyörivät kun taas nykyisin varsinkin turha kuluttaminen on jopa häpeällistä toimintaa. Ilmastokriisi vaikuttaa kaikkeen ihmiselämään, ja siihen sopeutuminen ja sen hidastaminen tarkoittaa erityisesti rikkaissa länsimaissa kulutuksen vähentämistä ja fossiilisista polttoaineista irtautumista eli ekologisesti vahingoittavan ja kestäättömän työn lopettamista. Työtä riittää

tulevaisuudessa, mutta ympäristöä vahingoittavaa työtä ei kenenkään tarvitse tehdä, sillä yhteiskuntaa rakentavaa työtä on tarjolla. (BIOS 2019.) Viime vuosina monet ovat alkaneet kyseenalaistaa nykymuotoista työelämää sen inhimillisen ja ekologisen painolastin vuoksi. Asenteet muuttuvat hitaasti, mutta kriisien myötä arvomaailmoissa tapahtuvat muutokset voivat olla sosiokulttuurisen muutoksen mahdollistajia. Aktiiviset kansalaiset voivat osaltaan kirittää muutosta ja painostaa päättäjiä toimiin.

LÄHTEET

Ahokas, J. & Holappa, L. (2014). Rahatalous haltuun. Helsinki: Like.

Alaja, A. & Suominen, E. (2013). Taloutta työväelle. Helsinki: Into.

Beck, U. (2000). The Brave New World of Work. Cambridge: Polity Press.

Beckman, A. & Andersson, Å. (2018). ”Kvar vid barnbordet...” – Om unga vuxna utanför arbetsmarknaden. Teoksessa Thomas Johansson & Emma Sorbring (toim.) Barn- och ungdomsvetenskap. Grundläggande perspektiv. Stockholm: Liber.

BIOS. (2019). <https://eko.bios.fi/> (viitattu 13.11.2022)

Correll, S. J., Kelly, E. L., O’Connor, L. T., & Williams, J. C. (2014). Redesigning, Redefining Work. Work and Occupations, 41(1), 3–17. <https://doi.org/10.1177/0730888413515250> (viitattu 20.11.2022)

Gough, I. (2016). Welfare states and environmental states: a comparative analysis. Environmental Politics 25 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382> (viitattu 13.11.2022)

Haatanen, K. (2019). Työstäkieltäytymisen etiikka. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50319642> (viitattu 15.12.2022)

Haenfler, R., Johnson, B., & Jones, E. (2012). Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements. Social Movement Studies, 11(1), 1–20.

Helne, T., Hirvilammi, T. & Väyrynen, M. (2021). Puristuksissa?: Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot. Helsinki: Kelan tutkimus.

Hirvilammi, T., & Joutsenvirta, M. (2020). Diverse work practices and the role of welfare

institutions. Teoksessa Eskelinen, T., Venäläinen, J., Hirvilammi, T., (toim.) Enacting community economies within a welfare state. (46–71). Mayfly.

Hirvilammi, T., Matthies, A., Närhi, K., Stamm, I. (2016). Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja. *Analyysi kirjallisuudesta*. Janus; 24 (4). 301–319.

Holvas, J. & Vähämäki, J. (2005). *Odotustila*. Pamfletti uudesta työstä. Helsinki: Teos.

Jakonen, M. (2014). Uusi työ ja prekarisaatio: Työn muutosten vaikutukset suomalaisen hyvinvointivaltioon ja poliittiseen järjestäytymiseen. *Tiede & edistys : monitieteinen aikakauslehti*, 39(4), 287-320.

Jokinen, E. (2013). Prekaari sukupuoli. *Naistutkimus* 26, 5–18.

Joutsenvirta, M., Hirvilammi, T., Ulvila, M. & Wilén, K. (2016). *Talous kasvun jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, K. (2003). Creating a “bad” client: Disalignment of Institutional Identities in Social Work Interaction. Teoksessa Hall, C., Juhila, K., Parton, N., Pösö, T. (toim.) *Constructing clienthood in social work and human services: Interaction, identities, and practices*. 83-95. London: Jessica Kingsley.

Juhila, K. (2008). Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. *Sosiaalityö aikuisten parissa* (48–81). Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2002). Työtä vastaan? *Yhteiskuntapolitiikka*, 67(4), 315-323.

Julkunen, R. (2006). *Kuka vastaa?: Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.

Julkunen, R. (2008). *Uuden työn paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2017). *Muuttuvat hyvinvointivaltiot. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. SoPhi 137. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kankila, A., Viren, E., Salmenniemi, H., Meriläinen, H., Kilpi, J., Ekholm, J., . . . Purokuru, P. (2019). *Työstäkieltäytyjän käsikirja*. Helsinki: Into.

Karjalainen, M. (2021). Työn rajojen hämärtyminen koronapandemian aikana: Etätyö ja sukupuoli. *Työelämän tutkimus*, 19(4), 546-569. <https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/112500> (viitattu 20.11.2022)

Karjalainen, V. & Lahti, T. (2005). Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lahti, T. (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. (271–291). Saarijärvi: Stakes.

Karjalainen, M., Niemistö, C. & Hearn, J. (2016). Tietotyöalan voittajan tyyli. Teoksessa Parviainen, J., Kinnunen, T., Kortelainen, I., Harni, E., Hearn, J., Karjalainen, M., . . . Saari, A. *Ruumiillisuus ja työelämä: Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. (s. 165-181) Tampere: Vastapaino.

Kasvio, A. (2014). *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus.

Kestävyyspaneeli. (2020). *Kuusi polkua kestävyteen*. Helsinki. https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyteen_julkaisu2020.pdf (viitattu 29.10.2022)

Kestävyyspaneeli. (2022). *Myönteinen tulevaisuus Suomelle*. Helsinki. <https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2022/06/Myonteinen-tulevaisuus-Suomelle.pdf> (viitattu 29.10.2022)

Koivulaakso, D., Kontula, A., Peltokoski, J., Toivanen, T. & Saukkonen, M. (2010). *Radikaaleinta on arki*. Helsinki: Into.

Korhonen, A.-R., Peltokoski, J. & Saukkonen, M. (2006). *Prekariaatti*. Teoksessa Jakonen, Peltokoski & Virtanen (toim.). *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Korhonen, A.-R., Peltokoski, J., Saukkonen, M. (2009). Paskaduuneista barrikadeille. Helsinki: Into.

Kotiranta, T. (2008). Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kubicek, B., Paškvan, M. & Korunka, C. (2015). Development and validation of an instrument for assessing job demands arising from accelerated change: The intensification of job demands scale (IDS). *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(6), 898-913. [10.1080/1359432X.2014.979160](https://doi.org/10.1080/1359432X.2014.979160) (viitattu 21.11.2022)

Maeckelbergh, M. (2016). The Prefigurative Turn: The Time and Place of Social Movement Practice. Teoksessa A. C. Dinerstein (toim.) *Social Sciences for an Other Politics*. (121–134). New York: Palgrave Macmillan.

Myllyniemi, S. (2017). Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 189. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura.

Niemistö, C., Karjalainen, M. & Hearn, J. (2017). ”Pakko painaa pitkää päivää”: Työn ja muun elämän väliset hämärtyvät rajat tietotyössä. Teoksessa Helander, M., Levä, I., Saksela-Bergholm, S., Antila, J., Hearn, J., Immonen, H., . . . Österberg, C. *Työaikakirja*. Helsinki: Into.

Nurmi, H. (2017). Työuupumuksen itsehoito: Kuinka kierrän karikot. 2., uudistettu painos. Helsinki: Duodecim.

Nygren, J. (2021). Pieleen mennyt historia. Miten palkkatyö alkoi hallita ihmisen elämää. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50733227> (viitattu 11.11.2022)

Pekkarinen, A. (2021). Helsingin yliopisto: Ajankohtaista: Uutiset ja tiedotteet. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/ilmastonmuutos/emme-halua-luopua-mukavuudestamme-kolme-tabua-kestavyysmurroksen-tiella> (viitattu 20.11.2022)

Siltala, J. (2004). Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.

Sitra. (2021). Työn tulevaisuudet megatrendien valossa. <https://www.sitra.fi/artikkelit/tyon-tulevaisuudet-megatrendien-valossa/> (viitattu 12.10.2022)

Stranius, L. (2010). Ympäristöliikkeen uudet haasteet. Teoksessa Konttinen, E. & Peltokoski, J. (toim.) Verkostojen liikettä. (80–125). Jyväskylän yliopisto: Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali.

Taylor, F. (2014). The Principles of Scientific Management. Eastford, CT, USA: Martino Fine Books.

Tilastokeskus. Työvoimatutkimus. (2021). https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_palkat.html#Ty%C3%B6llisyysaste,%2015%E2%80%93364-vuotiaat (viitattu 21.11.2022)

Tilastokeskus. (2022). Julkaisut. <https://www.stat.fi/julkaisu/cktr8wog8bea0b530m4ghdax> (viitattu 22.11.2022)

Tilastokeskus. (2022). Avoimet työpaikat. <https://www.stat.fi/julkaisu/cktsqu91c71wa0b53x6ey9kfa> (viitattu 22.11.2022)

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020). Työolobarometri 2019. Työ- ja elinkeino-ministeriön julkaisuja 2020:53. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-541-6> (viitattu 20.11.2022)

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021). Työolobarometri 2020. Työ- ja elinkeino-ministeriön julkaisuja 2021:36. Helsinki. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163200> (viitattu 20.11.2022)

Työstäkieltäytyjäliitto (2018). Tekstejä työstäkieltäytyjille. Omakustanne. <https://tk-liitto.tumblr.com/post/175410207626/tekstej%C3%A4-ty%C3%B6st%C3%A4kielt%C3%A4ytyjille-nidottu-96-sivua> (viitattu 5.10.2022)

Riikonen, J. (2017). Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ”ideologisesti työtön” taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet. Helsingin Sanomat. 13.10.2017. <https://www.hs.fi/elama/art-2000005405564.html> (viitattu 10.11.2022)

Vaalisto, H. (2013). 26-vuotias sossun elätti kuohuttaa – 1100€/kk tekemättä juuri mitään. Ilta-Sanomat. 8.10.2013. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000000667080.html> (viitattu 10.11.2022)

Vähämäki, J. (2003). Kuhnurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi. Helsinki: Tutkijaliitto.

Vähämäki, J. (2009). Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa. Helsinki: Like.

Välimaa, O. (2011). Kategoriat ongelman selontekoina: Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Tampere: Tampere University Press.

Westerback, F., & Hanna, R. (2020). Prekaarit työmarkkinat ja nuorten aikuisten strategiat luovia työkeskeisen yhteiskunnan normien puristuksissa. Teoksessa Määttä, M. & Souto, A.-M. (toim.). Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo: Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyönteessä (159-182). Nuorisotutkimusseura Nuorisotutkimusverkosto.

Åkerblad, L. (2011). Prekaari työmarkkinatilanne ja toimijuus. Teoksessa Jokinen, E., Könönen, J., Venäläinen, J., Vähämäki, J., Jokinen, E. & Jakonen, M. 'Yrittäkää edes!': Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto.

2 IDEOLOGINEN TYÖSTÄKIELTÄYTYMINEN ILMASTOKRIISIN AIKAKAUDELLA

JOHDANTO

Työstäkieltäytyminen nousi julkiseen keskusteluun vuonna 2018, kun Työstäkieltäytyjäliitto (TK-liitto) aloitti toimintansa. TK-liitto sai osakseen suurta mediahuomiota huumoria ja parodiaa sisältävillä tempauksillaan, esimerkiksi iskulla TE-toimistoon (Pilke 2018). TK-liiton toiminnan humoristisesta ja silti asian ytimeen porautuvasta luonteesta käy hyvänä esimerkkinä TK-liiton nettisivuilla oleva parodia huumevalistuksesta, jossa *huume* on korvattu sanalla *työ*:

Monesti ensimmäinen työ on ilmainen ja sitä tarjotaan ”harjoitteluna” tai ”koeaikana”. Yksittäisestä viikonloppu- tai iltatyöstä tulee pian kaikkea muuta kuin viaton kokeilu. Kaveripiirissä työntekijää saatetaan jopa ihailla. Tämä aiheuttaa sosiaalista painetta jatkaa työn tekemistä. Perimmiltään työnteko tyydyttääkin hyväksytyksi tulemisen tarvetta.

Kysyttäessä pitkäaikaistyöntekijöiltä on havaittu, että lähes jokainen on aloittanut kevyillä töillä. Nämä toimivat porttina raskaaseen työmaailmaan, jossa tarve työhön on tyydytettävä päivittäin. Työstä ja sen jatkuvasta hakemisesta tulee nopeasti elämän koko sisältö. (Työstäkieltäytyjäliitto. Just say no to work.)

TK-liitto ei humoristaan huolimatta ole vitsi, vaan se tarjoaa työn murroksen kentälle avauksia, joita ei ole ennen kuultu tai noteerattu. TK-liiton mukaan työstä pitäisi kieltäytyä, sillä on tärkeämpääkin tekemistä kuin toisen alaisuudessa ja määrittelemisellä ehdoin tehtävä palkkatyö, jossa tärkeää on vain pääomalle koitava arvonlisäys, ei se, mitä työssä tulee tehdä ja kuinka hyvin. TK-liitto puolustaa perustuloa sekä automatisaatiota ja robotisaatiota, mistä koituvat voitot pitäisi muun varallisuuden ohella jakaa kaikille harvojen sijaan. Työstäkieltäytymällä ihminen saa oman elämänsä takaisin, sillä aika on elämän arvokkain asia, ja se kannattaisi käyttää hyvin. TK-liiton mukaan työstäkieltäytymisen voi

aloittaa yksinkertaisesti kyseenalaistamalla nykyiset työn järjestämisen tavat ja palkkatyönormin sekä työkeskeisyyden ihmisarvon mittarina. (Kankila ym. 2019, TK-liitto 2018.) TK-liiton perustamisen alkusysäyksenä oli kaksi miltei samanaikaista yhteiskunnallista tapahtumaa: työttömiin kohdistunut aktiivimalli ja kirjailija Ossi Nymanin ”ideologista työttömyyttä” käsitellyt haastattelu Helsingin Sanomissa (Riikonen 2017).

Työstäkieltäytymistä voi luonnehtia vielä marginaaliseksi ilmiöksi, joka aiheuttaa närkästystä ja moraalista tuhtumusta vapaamatkustamisesta ja sosiaalipummiudesta. Julkisessa keskustelussa ja poliitikkojen puheissa on paljon kuvauksia työttömyyden haitallisista psykologisista vaikutuksista, kuten itsetunnon heikentymisestä, vetäytymisestä, syrjäytymisestä, häpeästä jne. Ihmisen arvo määrittyy pitkälti työstä käsin nykyisessä palkkatyön eetoksessa. (Saari ym. 2017.)

Tutkimuksen aineiston muodostaa kolme työstäkieltäytymistä käsittelevää mediatekstiä. Viisi vuotta sitten kirjailija Ossi Nymanin päätyessä Helsingin Sanomien haastattelun (Riikonen 2017) myötä ”ideologisesti työtön” -kohun keskelle yleinen yhteiskunnallinen ilmapiiri oli alkuun hyökkäävä ja syyttävä. Kohua kommentoivat Ilta-Sanomissa (Vuorinen 2017) myös presidentti Sauli Niinistö ja työministeri Jari Lindström. Tuoreessa Aikuiset-televisiosarjassa työstäkieltäytyminen esitetään myönteisessä valossa, sen linkittyessä ilmastoaktivismiin. Työstäkieltäytymisen päätyminen tuoreen, populaarin hittisarjan teemaksi toimi tämän tutkimuksen innoittajana. Mitä työstäkieltäytymisen päätyminen populaarin hittisarjan aiheeksi kertoo työn arvo -diskurssin rakentumisesta ja rakentamisesta?

Tutkin työn arvo -diskurssia kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksen kautta, jonka keskiössä on kanta-aottava ja valta-asetelmia kyseenalaistava ote. Grantin ym. (2004, 11) mukaan kriittisen diskurssianalyysin keinoin voi tutkia kielen roolia ideologian, vallan ja sosiokulttuurisen muutoksen rakentajana. Kriittisen diskurssianalyysin tärkeä tehtävä on analysoida kieltä, jotta kielen osallisuus nykyaikaisten kapitalististen yhteiskuntien toiminnassa tulisi ilmi (Fairclough 2010, 1). Toisena analyysityökaluna käytän kategoria-analyysia, jotta saan selville millaista moraalista toimijuutta ja yhteiskunnallista järjestystä kategorioilla tuotetaan. Kategoria-analyysin keinoin voi saavuttaa tietoa ajastamme ja siitä, mitä pidetään arvokkaana, normaalina, moraalisenä, tuomittavana ja poikkeavana (Jokinen ym. 2012).

Lähtökohtana kriittisessä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on jonkin yhteiskunnallisen ongelman tunnistaminen ja joidenkin alistussuhteiden olemassaolo. Kriittisessä diskurssianalyysissä käytetyt käsitteet ovat latautuneita ja enimmäkseen alkujaan poststrukturalistisesta suuntauksesta. Tutkimus saa olla poleeminen suhteessa vallitsevaan sosiaaliseen järjestykseen. Kriittinen diskurssianalyysi eroaa analyttisestä diskurssianalyysistä erityisesti tutkimuksen lähtötavoitteissa ja sitoumuksissa. Kriittisessä diskurssianalyysissä kulttuuri on aineistoa kehystävä, laaja valta- ja alistussuhteiden läpäisemä konteksti. (Jokinen ym. 2016, 301-302.) Tästä syystä kriittinen diskurssianalyysi soveltuu erinomaisesti väljäksi viitekehyyksi tutkimukseen ideologisesta työstäkieltäytymisestä ja työn arvosta. Tutkimus lähtee yhteiskunnallisen ongelman nimeämisestä, on monidisciplinaarinen, ottaa huomioon ympäröivän kapitalistisen maailman alistussuhteineen, laajentaen planetaariselle ja ilmaston tasolle sekä ehdottaa ratkaisuja. Kriittisen diskurssianalyysin hengen mukaan tämä on “tutkimusta asenteella” (van Dijk 2015, 467).

Ideologinen työstäkieltäytyminen on vielä tieteellisen tiedon kartoittamattomissa, lukuunottamatta joitain aihetta sivuavia opinnäytetöitä, eikä sitä ole tutkittu lainkaan työn arvo -diskurssin rakentumisen näkökulmasta. Koska aikaisempaa tutkimusta aiheesta ei ole, navigoin teoreettisen viitekehyyksen osalta työstäkieltäytymiseen liittyvien ilmiöiden äärelle. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys käsittelee post-work -liikehdintää, työetiikkaa, työkansalaisuutta ja tuoretta nuorisotutkimusta, joka haastaa perinteisiä nuoriin liitettyjä syrjäytymis- ja aktivointidiskurseja.

Johtamisen psykologiassa tutkitaan yleensä yksilöiden kokemuksia esimerkiksi haastatteleamalla. Tämä tutkimus puolestaan keskittyy laajempaan työelämän kontekstiin, rakenteisiin, jotka yksilöön vaikuttavat, huomioiden ideologian, kulttuurin ja moraalin aspekteja. Erityisesti uusliberalismin kehityksessä, siis rakenteessa, jonka ytimessä on hyper-yksilöllinen muista ihmisistä ja rakenteista riippumaton subjekti, on tärkeää kääntää katse nimenomaan rakenteisiin, jotka uusliberaalia subjektiviteettia rakentavat. Työelämän tutkija Pertti Koistinen esittää, että perinteisen työttömyystutkimuksen lisäksi alettaisiin tutkia entistä laajemmin yhteiskuntaa ja sen prosesseja: näkökulma tulisi siirtää jo paljon tutkitusta yksittäisestä työttömästä siihen, kuinka työttömyys (tässä tutkimuksessa työstäkieltäytyminen) vaikuttaa yhteiskuntaan, työmarkkinoihin, yleisiin arvoihin ja moraalisiin (Koistinen 2014, 237). Juuri tähän keskusteluun tutkimukseni osallistuu. Yhteiskuntatieteilijä

ei tutki ilmiöitä yhteiskunnassa vaan yhteiskuntaa ilmiöissä. (Pietilä 1999, 9). Näin ollen tutkimuksen fokus on siinä, mitä työn arvo -diskurssin rakentuminen kertoo yhteiskunnastamme, sen kulttuurista ja moraalista, jotka ohjaavat yksilöiden arvoja.

Tutkin työn arvo -diskurssin rakentumista ideologista työstäkieltäytymistä koskevassa puheessa. Kysyn aineistolta 1) millaisia identiteetikategorioita työstäkieltäytyjälle on tarjolla 2) millaista moraalista järjestystä kategorioilla tuotetaan ja 3) miten puhe ideologisesta työstäkieltäytymisestä rakentaa diskurssia työn arvosta ja mitä yhteiskunnallisia seurauksia työn arvon diskurssin rakentamisella on.

AIEMMAT TUTKIMUKSET AIHEESTA

Ideologinen työstäkieltäytyminen

Työstä kieltäytyminen käsitetään Suomen laissa työvoimapolitiittisesti moitittavaksi menettelyksi. Työnhakijan oikeus työttömyysetuuden saamiseen katkeaa kun kieltäytymistä on kestänyt 30 päivää. Työ- ja elinkeinotoimisto valvoo toimenpiteitä, jotka koskevat työttömäksi ilmoittautuneita ja järjestelmään rekisteröityneitä. (Työttömyysturvalaki 2002.) Toukokuussa 2022 on tullut voimaan Pohjoismainen työvoimapalvelumalli, jossa työnhakija hakee omatoimisesti työtä ja saa yksilöllistä tukea työnhakuun entistä tiiviimmin ja aikaisemmassa vaiheessa. Työnhakijan on haettava tietty määrä työmahdollisuuksia, jotta oikeus työttömyysturvaan säilyy. Ensimmäisestä unohduksesta tai laiminlyönnistä seuraa muistutus. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022.) Pohjoismainen työnhakumalli on hyvin samankaltainen kuin Sipilän hallituksen aikainen aktiivimalli ja nykyistä onkin kutsuttu aktiivimalli 2:seksi. Samoihin aikoihin kun aktiivimallia valmisteltiin kirjailija Ossi Nyman aiheutti kohun kertoessaan Helsingin Sanomien haastattelussa (Riikonen 2017) välttelevänsä töitä ja kirjoittaneensa esikoisromaaninsa työmarkkinatuella. Nymanin ympärille kehittynyt ”ideologisesti työtön” -kohu yhdessä aktiivimallin kanssa loivat pohjan Työstäkieltäytyjäliiton (TK-liitto) perustamiselle.

TK-liiton tarkoitus on ravistella ihmisiä pohtimaan työtä ja sen merkityksiä uudelleen. TK-liitto käyttää hyväkseen taiteen, parodian ja huumorin keinoja niin tempauksissaan kuin julkaisuissaankin. Liiton sanoman voisi tiivistää utopistiseksi yhteiskuntakritiikiksi, joka on hyvin perusteltua, vaikkakin paikoitellen humoristista. Tulevaisuusorientoitunut

yhteiskuntakritiikki ja työn merkityksen ajattelemisen on tarpeellista työn murroksen kentällä ja ilmastokriisin aikakaudella, jolloin yhteiskunnalliset muutokset tulevat olemaan merkittäviä. TK-liiton mukaan ilmastokriisi, nykyhetken monikriisiytynyt maailmantila ja työn murros ovat perusteluja sille, miksi palkkatyöjärjestelmä on tulevaisuuden kannalta kestävä ratkaisu. TK-liitto vaatii vastikkeetonta perustuloa, joka mahdollistaisi kestävästä ja vahingollisesta työstä kieltäytymisen. Perustulo olisi myös ratkaisu prekarisoitumisen aiheuttamaan toimeentulon epävarmuuteen. Perustulon rahoittaminen mahdollistuisi kokonaistuotannon varallisuuksien uudelleenjakamisen seurauksena. Liitto kritisoi yhteiskunnan varakkainta osuutta ja jatkuvasti kasautuvia pääomia. (Kankila ym. 2019.)

TK-liiton mukaan palkkatyö on yleisesti hyväksyttyä ja järjestettyä ihmisten orjuuttamista ja alistamista. Palkkatyöyhteiskunta on TK-liiton näkökulmasta keinotekoinen ja historiallisesti rakennettu järjestelmä, joka olisi mahdollista myös korvata tulevaisuusorientoituneemmalla ja tasa-arvoisemmalla systeemillä. Myös vaurautta olisi mahdollista jakaa uudelleen kansalaisia ja globaalia tasoa ajatellen, mikäli tahtoa löytyy. Suuret muutokset ovat kuitenkin hitaita kapitalistisissa sosiaalidemokratioissa, mistä syystä kansalaisten aktivismi, kestävästä järjestelmästä irrottautuminen työstäkieltäytymällä nousee muutoksen mahdollistajaksi. Työstäkieltäytyminen on TK-liiton mukaan elämän ottamista omiin käsiin ja se vapauttaa aikaa mielekkäämpään toimintaan. Liitto kritisoi nykyistä työllisyyspolitiikkaa, joka lisää kilpailua ihmisten välille. Työllisyyspolitiikan vuoksi työnhakijat joutuvat myös hyväksymään huonoja työehtoja tai työskentelemään täysin palkatta erilaisissa kuntouttavissa ja aktivoivissa työkokeiluissa sekä palkattomissa harjoitteluissa. (Työstäkieltäytyjäliitto 2018.)

Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohde on nimenomaan ideologisessa työstäkieltäytymisessä, jolla on tietoinen vastarintasuhteisuus kapitalismiin ja uusliberalistiseen ideologiaan sekä selkeä ilmastokriisitietoisuus. Ideologinen työstäkieltäytyminen kyseenalaistaa palkkatyönormia. Ideologiset työstäkieltäytyjät ovat aktiivisia toimijoita, joiden tavoitteena on kehittää yhteiskuntaa inhimillisesti ja ekologisesti kestävämmäksi. Työstä kieltäytymistä voi olla monenlaista ja koska aikaisempi tutkimustieto aiheesta ei kerro työstäkieltäytymisen yleisyydestä saati syistä kieltäytymiselle, rajaamme ilmiötä nimenomaan ideologisella näkökulmalla, joka on tietoinen ja eksplikoitua kapitalismikriittistä toimintaa. Tämän rajauksen teemme tutkimuksellisesta intressistä: tutkimus käsittelee työstäkieltäytymistä

nimenomaan ilmastokriisin ja luontokadon kontekstissa, joka on kaikkeen elämään, siten myös työn arvoon ja tekemisen tapoihin, liittyvä megatrendi. ”Työelämän tulevaisuuden keskeinen kysymys on, miten luodaan työtä ja vahvistetaan työelämän rakenteita, jotka tuottavat hyvinvointia sekä ihmisille että luonnolle?” (Sitra 2021). Tutkimuslaitos BIOS kutsunut siirtymätyöllisyydeksi näkökulmaa, jossa yhteiskuntaa ohjaa talouskasvustrategian sijaan siirtymäpolitiikka ja joka siten muuttaa totunnaisia tapoja ajatella työtä ja työllisyyspolitiikka (Sitra 2021). Ideologinen työstäkieltäytyminen tarkoittaa kieltäytymistä juurikin sellaisesta työstä, joka on inhimillisesti ja ekologisesti kestäväntöntä.

Työstä voi kieltäytyä myös muista kuin kapitalismikriittisistä ja ekologisista syistä. Työelämän ulkopuolella elävät ihmiset, erityisesti työelämän ja koulutuksen ulkopuolella elävät nuoret, on perinteisesti tulkittu syrjäytyneiksi, syrjäytymisriskin alaisiksi tai osattomiksi (Helne ym. 2021). Syrjäytymistä voi tarkastella myös diskurssin tasolla: millaista todellisuutta rakennetaan puhuttaessa syrjäytyneistä ja mitä tarkoitusperiä syrjäytymisdiskurssin käytöllä on? Syrjäytymisdiskurssin voi ymmärtää hallinnan keinona, jonka kautta on mahdollista ohjata yksilöiden valintoja kohti työn tekemistä, sillä harva pyrkii kohti syrjäytyneen identiteettiä (Helne ym. 2021). Syrjäytymisdiskurssissa nuoret ja syrjäytyminen yhdistetään toisiinsa hyvin kevyin perustein (Pohjola 2001), joten voi olla perusteltua kysyä, onko kaikki syrjäytymiseksi tulkittu työelämän ulkopuolisuus juurikin syrjäytyneisyyttä ja osattomuutta, vai olisiko mahdollista, että työstä kieltäytymisen syynä olisi passiivisuuden ja osattomuuden sijaan aktiivinen oman arvomaailman mukaan eläminen? Varmasti suomalaisen yhteiskuntaan mahtuu myös niitä, jotka haluaisivat työelämään, mutta eivät syystä tai toisesta ole päässeet mukaan. Liian rohkeaa on kuitenkin väittää, että kaikki työelämän ulkopuolella elävät, varsinkin nuoret, olisivat syrjäytymisuhan alaisia tai osattomia. Saattaa itse asiassa olla, että yllättävän iso osa näistä työttömistä nuorista, ja miksei vanhemmistakin työttömistä, on omasta tahdostaan kieltäytynyt arvojensa vastaisesta työstä. Työstä kieltäytymisestä puhutaan marginaalisena ilmiönä, mutta etenkin nykyisin, ilmastokriisin ja luontokadon aikakaudella, arvoperusteisen, kestäväntömästä työstä kieltäytymisen voi epäillä olevan yleisempää kuin mitä vallitseva syrjäytymisdiskurssi antaa ymmärtää.

Viimeaikainen tutkimus (Helne ym. 2021) nuorten käsityksistä kestäväen hyvinvoinnin ehdoista antaa ymmärtää, että itse asiassa juuri ne nuoret, joihin on kohdistettu ”syrjäytyneen” tai ”syrjäytymisuhan alainen” -leima, ovat varsin tietoisia ilmastokriisin ja kapitalistisen

talouden kytköksistä, eivätkä tahdo osallistua arvojensa vastaiseen kestävämpään systeemiin. Näin ollen voi perustellusti kysyä, onko ideologinen työstäkieltäytyminen sittenkään niin marginaalinen ilmiö, ainakaan nuorten sukupolvien kohdalla, jotka kohtaavat vanhempiin sukupolviin nähden tyystin erilaisen, massiivisten ja jatkuvien kriisien maailman? Tutkimus ei kerro työstäkieltäytymisen yleisyydestä tai syistä, joten tässä tutkimuksessa tehtävä raja-alue on vallitsevaa hegemonista ideologiaa näkyväksi tekevä ja kyseenalaistava. Tämän tutkimuksen ohjaava eettinen asenne on: arvojensa vastaisesta työstä kieltäytyvä ihminen on aktiivinen ja autonominen toimija, ei syrjäytynyt, passiivinen tai osaton.

TK-liiton toiminta on saanut osakseen laajaa mediahuomiota ja liiton aktiivit ovat vierailleet useissa radio-, televisio- ja lehtihaastatteluissa kertomassa työstäkieltäytymisestä. Työstäkieltäytyminen nousi vuonna 2019 Sitran (Dufva 2018) Heikkojen signaalien signaalikartalle, jota on kerätty vuoden 2018 aikana. Heikot signaalit täydentävät tulevaisuuden megatrendejä ja nostavat esiin yllättäviä kehityskulkuja, joilla voi olla tulevaisuudessa merkittävä vaikutus. Heikko signaali on jokin jo tapahtunut asia tai ilmiö, joka voidaan tulkita merkiksi suuremmasta muutoksesta. (Dufva 2019.) Heikot signaalit haastavat ajattelemaan sitä, mikä kaikki voisi olla mahdollista, vaikka vielä nykyisissä ajatusmalleissa vaikuttaakin oudolta, hätkähdyttävältä tai jopa pöyristyttävältä (Nelskylä 2018).

Post-work -liikehdintä

Moderni post-work -liikehdintä edustaa työstäkieltäytymisen ”kansainvälistä siipeä”. Se on vahvasti kapitalismikriittinen ja nojaa kritiikissään havaintoihin useista yhteiskunnista. Työstäkieltäytyminen on post-work liikkeen mukaan vastarinnan muoto ja taistelua alistavaa järjestelmää vastaan (Weeks 2011, 26). Ruth Levitaksen (2001, 450-451) mukaan olisi voitava ajatella, millaisen yhteiskunnan haluamme, eikä yksinomaan sitä, mikä on mahdollinen tällä hetkellä. Utopistiset mallit osoittavat kriittistä näkökulmaa tämän hetkisiin järjestelmiin ja ovat samalla vaihtoehtoisia tulevaisuuden visioita ja malleja kokonaisvaltaisista yhteiskunnista. Utopistiset yhteiskuntamallit kannustavat kysymään sosiaalisten rakenteiden ja prosessien merkitystä, esimerkkinä palkkatyön merkitystä. Levitas korostaa erityisesti kapitalismin ja työn yhdistelmän pohtimisen tärkeyttä. Hänen mukaansa työ kapitalistisessa järjestelmässä on enimmäkseen kamalaa, mutta työttömyyden seuraukset

sitäkin pahemmat. (Levitas 2001, 450-451.)

Andre Gorz, ranskalainen marxisti ja ekologisen talouden pioneeri on yksi varhaisimmista vaihtoehtoisen yhteiskuntapolitiikan teoreetikoista, joka kritisoi kulutusyhteiskuntaa, ympäristötuhoa aiheuttavaa kapitalismia ja sen vaatimaa palkkatyön mallia, joka on koko ajan epävarmempaa ja ehdoiltaan heikompaa. Gorzin ekologiassa yhdistyy sekä antikapitalistinen post-work -ajattelu että degrowth-ajattelu, jotka ovat Gorzin mukaan erottamattomat: jatkuva talouskasvu ei ole rajallisella maapallolla mahdollista ilman, että ympäristö tuhoutuu kasvun seurauksena. (Wallenius 2014.) Julkusen (2002, 321) mukaan Gorzin ydinajatuksina on, että työttömyys tulisi kääntää vapaudeksi ja autonomisen työn ja tuotannon osuutta tulisi kasvattaa samalla rajoittaen ”vierasmääräytyvän” markkinatalouden osuutta. Gorz on osallistunut myös kansainväliseen perustulosta käytävään keskusteluun (Gorz 2013).

Levitas viittaa Gorzin ajatteluun todetessaan, että radikaaliin muutokseen päästäkseen on hylättävä vanhan työväenliikkeen tavoitteet (enemmän työpaikkoja, parempaa palkkaa) ja vaadittava vähemmän työtä sekä purettava työn ja toimeentulon kytkös (Levitas 2001). Levitas ajattelee, että hallintaa, vallankäyttöä, kuria ja itsekuria sisältävä työetiikka on se väline, joka estää ihmisiä ajattelemasta ja toimimasta toisin. Levitaksen vaihtoehto työetiikalle on huolenpidon etiikka, joka keskittyy ihmisten todellisiin tarpeisiin ja kestävään tulevaisuuteen. Huolenpitoon, hoivaan ja ihmisten todellisiin tarpeisiin perustuvan kestävä yhteiskunnan rakentaminen voisi toteutua moralistisen työetiikan nujertamisen kautta. Näin työstäkieltäytyminen on radikaalin muutoksen avain. (Levitas 2001.) Erityisesti ilmastokriisin ja luontokadon aikakaudella huolenpidon etiikka on eettisesti ylivoimainen suhteessa yleiseen, moralistiseen työetiikkaan, jossa kaikki, kestämatön ja vahingoittavakin, työ on arvokasta, sillä se luo talouskasvua.

Työetiikka

Presidentti Sauli Niinistö piti ensimmäisenä virkavuonnaan 2013 uudenvuodenpuheen, jossa puhui oleskeluyhteiskunnasta. Presidentti lausui suomalaisesta työelämästä:

Työ on aina ollut suomalaiselle tärkeä asia, niin toimeentulon lähteenä kuin elämän arvonakin. Kaikki työ on arvokasta, ja arvokasta on myös työn tavoittelu. Sen sijaan

vaikeaa on ymmärtää sitä ajattelua, että tämä olisi oleskeluyhteiskunta, jossa tietoisesti jätetään omat mahdollisuudet käyttämättä ja odotetaan muiden kattavan pöydän. (Niinistö 2013.)

Presidentti siis kertoo, että kaikki työ on arvokasta, mutta olettaa saattaa, että puhe arvokkaasta työstä koskee vain palkka- tai ansiotyötä, sillä presidentti kritisoi niitä, jotka eivät tavoittele työtä ja toimeentuloa, vaan ”istuvat valmiiseen pöytään”. Suuri osa työstä, ja ehkä jopa tärkein työ, jää tästä näkökulmasta arvottomaksi, vaikka olisikin ytimeltään elämää ja yhteiskuntaa ylläpitävää, välttämätöntä, uusintavaa työtä, kuten hoiva- ja vapaaehtoistyötä. Uusliberalistiseen kasvutalouteen perustuva aktivointipolitiikka on sokea työlle, joka tehdään vallitsevan palkkatyöjärjestelmän ulkopuolella (esim. Sevenhuijsen 2000, Levitas 2001, Hirvilammi & Joutsenvirta 2020).

Turunen (2015) on tehnyt vertailevaa tutkimusta suomalaisten ja eurooppalaisten työhön sitoutumisesta ja havainnut että suomalaisten työssäkäyvien aikuisten työhön sitoutuminen on vahvaa, mutta jää muuhun eurooppaan verrattuna keskiarvon alapuolelle. Huolestuttavaa Turusen mukaan on, että kymmenen vuoden jaksolla työhön sitoutuminen on heikentynyt suhteessa vertailumaihin. Työhön sitoutuminen pitää Turusen tutkimuksessa sisällään kaksi ulottuvuutta, työetiikan ja työn keskeisyyden, joista keskityn tässä vain työetiikan käsittelemiseen. Kirsten Stamin ym. (2013) mukaan työetiikka on yksilöiden uskoa ja vakaumusta siitä, että töitä pitää tehdä, sillä työn tekeminen on moraalinen velvollisuus ja normi. Työetiikka on siten kaikkia muita työhön sitoutumisen tapoja edeltävä. Yksilöiden työetiikan on yleisesti katsottu olevan merkittävä taustatekijä taloudellisen hyvinvoinnin luomisessa (Stam ym. 2013). Tähän taloudellisen hyvinvoinnin luomiseen myös presidentti viittaa uudenvuodenpuheessaan.

Työllisyysasteen nostamisen ja työurien pidentämisen näkökulmasta yksilöiden korkea työhön sitoutuminen on tärkeää, ja jos työhön sitoutuminen on laskenut, on syytäkin huoleen, mikäli työllisyysasteen nostaminen nähdään yhteiskunnallisesti tärkeimmäksi tavoitteeksi. Siitä näkökulmasta presidentti Niinistön huoli “oleskeluyhteiskunnasta” on todellinen. Huolipuhe kertoo uusliberalistisesta yksilön vastuuttamisesta, joten se on ytimeltään ideologista puhetta, jolla on strategisia päämääriä. Uusliberalistinen diskurssi keskittyy luonteenomaisesti yksilöön ja hänen muokkaukseen, eikä tunnusta rakenteellisia ongelmia. Ehkä tilanteen ”syyllinen” löytyy jostain muualta kuin laiskasta yksilöstä, jonka työmoraali

on hukassa. Uudenvuodenpuheesta on kymmenen vuotta, mutta jo silloin työn prekarisoituminen on ollut aito ongelma ja noista päivistä prekarisaatio on edennyt entisestään. Hyvä kysymys onkin, onko yksilön ylipäänsä järkevää sitoutua työhön, jos työ ei sitoudu tekijään?

Työsuhteiden ketjuttaminen, määräaikaisuudet, osa-aikaisuudet, nollatuntisopimukset, palkkakuopat ja tekijäpula hoiva- ja kasvatusaloilla, vuokratyö ja alustatalouden pakotetun yrittäjyyden muodot ovat esimerkkejä työn murroksesta johtuvista muutoksista verrattuna vanhaan fordistiseen työhön, joka oli pysyvää, toistaiseksi voimassaolevaa ja tarjosi tekijälleen elämään vakautta ja taloudellista turvaa (esim. Jakonen 2014; Vähämäki 2009). Epävarmat ja määräaikaiset työsuhteet vähentävät työhön sitoutumista (Saari 2014, 4) ja siten myös työetiikkaa. Yksilön työetiikkaan tai sen heikkouteen keskittyminen on uusliberalistista ideologista puhetta, jonka tarkoitus on velvoittaa ja vastuuttaa yksilöä kehittymään työelämän rakenteiden parantamisen sijaan.

Kansalaisuus

Työttömyysturvalaki säätelee työnhakuun liittyvien velvollisuuksien täyttämättä jättämistä karensilla ja työttömyysetuuden katkaisemisella (Työttömyysturvalaki 1290/2002, 2a:1). Näin laki ohjaa järjestelmän mukaista oikeaa ja väärää. Sosiaalietuudet ovat poliittinen valtarakenne, joiden tarkoitus on ohjata kansalaisia oikeanlaiseen toimintaa ja ne edustavat instituutiota, joka ohjaa, kontrolloi ja valvoo kansalaisten toimintaa (Dreher 2016). Instituutio ohjaa siten rahaa ja moraalia sekä käsitystä siitä, mitä on olla kunnollinen kansalainen. Työstäkieltäytyminen on nykyisen instituution näkökulmasta ei-toivottua ja ongelmallista käytöstä sekä yksinomaan moraalitonta. Kansalaisuuden ytimessä on ajatus oikeuksista ja velvollisuuksista. Kansalaisuutta hallitaan palkkatöihin ohjaamalla ja aktivoivia työllisyystoimia ylläpitämällä.

Modernissa kansalaisuudessa voidaan katsoa olevan kolme osa-aluetta, joihin jokaisen kansalaisen on jossain vaiheessa otettava kantaa eli ilmaistava omaa kansalaisen identiteettiä: työnteko, lisääntyminen ja sotaan (tai äärimmäiseen kriisiin) valmistautuminen. Moderni yhteiskunta rakentuu näiden osa-alueiden hallinnan ympärille. Kansalaisen identiteetti rakentuu (tai on rakentumatta) työkansalaisena, perhekansalaisena ja sotilaskansalaisena.

(Turner 2001, 192-193.) Riskiyhteiskunnassa työkansalaista pelottaa työttömyydessä eniten epäkansalaiseksi joutuminen, jossa vapaus vaihtuu kuriin ja kontrolliin (Saastamoinen 2010, 239-240). Työttömien aktivoimisen oikeutusta ja vaikuttavuutta voi hyvällä syyllä kyseenalaistaa. Useat työttömyyteen ja pitkäaikaistyöttömyyteen perehtyneet tutkijat ovat sitä mieltä, että aktivointipolitiikka on työttömien syyllistämistä ja työmoraalin edistämistä, eikä se todellisuudessa edistä työllistymistä (Juhila 2008; Julkunen 2006; Karjalainen & Lahti 2005; Kotiranta 2008). Siten voi perustellusti väittää, että aktivointi kohdistuu ennen kaikkea työssä olevien aktivoimiseen työssä pysymiseksi.

Kansalaisuus on muuttunut hyvinvointivaltion kustannuskriisien, riskiyhteiskunnan ja uusliberalistisen ideologian myötä oikeusperustaisesta velvollisuusperustaiseen (Saastamoinen 2010, 233). Viimeisten 40 vuoden aikana kansalaisten aktivoiminen ja vastuullistaminen omasta hyvinvoinnistaan on noussut läntisten hyvinvointivaltioiden hyvinvointipolitiikan keskiöön (Selkälä 2015, 196). Kansalaisuutta rakennetaan erilaisissa hyvinvointipolitiikan diskursiivisissa käytännöissä (Selkälä 2013, 39). Uusliberalistien mukaan taloustieteen huomio tulee kiinnittää yksilöllisen aktiivisuuden strategiseen ohjailuun, eikä talouden prosessien historiallisuuden logiikkaan (Foucault 2008, 223). Näin uusliberalistinen taloustiede muutti työvoiman asemaa.

Uusliberalismin kansalainen on yrittäjä, joka sisältää itsessään oman pääomansa, on itse oma tuottajansa ja ansaintansa lähde. Tätä alettiin kutsua inhimilliseksi pääomaksi. (Foucault 2008.) Sosiaalinen vastuu siirtyy julkiselta sektorilta yksilön, perheen tai kotitalouksien harteille ja pyrkimyksenä on tuottaa dynaamiseen kapitalismiin soljahtavia terveitä subjekteja, jotka ottavat vastuun itsestään ja lähiympäristöstään (Clarke 2004, 33). Uudessa kansalaisuusideologiassa kansalaiset kehittävät itseään ja ovat vastuullisia hyvinvointi-, terveys ja koulutusvalinnoissaan sekä välttävät kuormittamasta muita kansalaisia ylimääräisillä verorasituksilla. Erityisesti nuoret ovat omaksuneet uusliberaalin yrittäjäminuuden ja asenteen, jossa menestyminen elämässä, mukaan lukien työelämässä, on itsestä kiinni (Myllyniemi 2017, Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 93-94). Uusliberalistinen palkkatyön eetos rinnastuu moraalitalouteen, jonka ytimessä on työn arvon korostaminen ja individualistisen asenteen sekä omavaraisen ja riippumattoman subjektiviteetin tuottaminen (Julkunen 2004, 239). Ideologinen työstäkieltäytyminen herättää moraalipaniikkia juuri siitä syystä, että se kieltäytyy osasta, jonka jatkuvaan talouskasvuun perustuva kansalaisuusideologia yksilölle tarjoaa.

Nuoret, tulevaisuuden toivo?

Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa ja julkisuudessa käsitellään runsaasti nuorten ”syrjäytymistä” ja ”osattomuutta”. Julkinen puhe leimaa nuoret syrjäytyneiksi, laiskoiksi, työtä vältteleviksi, passiivisiksi, ”menetetyksi sukupolveksi”, pahoinvoiviksi, ongelmallisiksi. (Helne ym. 2021.) Erityisesti yhteiskunnan huipputuloiset suhtautuvat nuorten työhalukkuuteen epäillen (Kantola & Kuusela 2019). Huipputuloiset kuuluvat yhteiskunnan eliittiin, jolla on paljon vaikutusvaltaa yhteiskunnan prosessien määrittelyn suhteen, siksi huipputuloisten asenteella nuoria kohtaan on yhteiskunnallista merkitystä. Nuorisoa tarkastellaan riskilinnin läpi ja syrjäytymiskäsite yhdistetään nuoriin varsin huolettomasti (Pohjola 2001, 187). Nuorten ympärillä pyörii huolestuneita viranomaisia, palvelujärjestelmän ammattilaisia, poliitikkoja ja tutkijoita (Helne ym. 2021, 10-11). Nuoriin kohdistuu aktivointitoimia, mutta harvoin, jos koskaan, nuorilta itseltään kysytään, millaista elämää he haluaisivat elää, millaista työelämää toivovat ja mitä esteitä hyvän elämän tielle nousee.

Erityisesti aktivoinnin kohteena oleviin työelämän ja koulutuksen ulkopuolella eläviin NEET-nuoriin (Not in Employment, Education or Training) kohdistuu tarkkailevia katseita, kontrollia ja vaatimuksia kunnan kansalaisuudesta, eli opintoihin tai työhön siirtymisestä. Tärkeää on, kunhan nuori tekisi jotain, mitä tahansa työtä. Tällaiset vaatimukset eivät ota lainkaan huomioon sitä, mitä nuoret itse toivovat elämältään ja millaisessa työssä he ovat valmiita olemaan mukana. Syrjäytymis- ja aktivointidiskurssit keskittyvät talouskasvuun ja työllisyyteen, ja siten ilmentävät hallintaa, jossa taloudellinen menestys on yhteiskunnan tärkein päämäärä (Helne ym. 2021, 13). Kuitenkin nuorten omissa tulkinnoissa kestävän hyvinvoinnin ehdoista nousee esiin merkityksellinen ja muita palveleva tekeminen, kohtuullisen toimeentulon toive ja vahva luontoyhteys (Helne ym. 2021). Prekarisaatio ja epävakaa työsuhde koskettavat erityisesti nuoria, ja he ovatkin synnyttäneet uusia arvoja ja ratkaisuja epävakaa työelämän rinnalle (Vähämäki 2007; Virtanen 2005).

Suomessa edelleen uskotaan siihen, että ”hyvinvointi syntyy työstä” (VNK 2011) ja että ”hyvinvoinnin perusta on myös 2020-luvulla osaamisessa, työssä ja yrittäjyydessä” (VN 2019, 6). Tällainen kapea, työhön ja talouskasvuun perustuva näkemys hyvinvoinnista on

ongelmallinen, sillä tekemämme työ voi myös vähentää hyvinvointia. Ilmastokriisin ja muiden ekologisten ongelmien ytimessä on ihmisen toiminta ja ihmisten tekemä työ (esim. Kasvio 2014, Järvensivu & Toivanen 2018). Suuri ristiriita ajassamme on, että samalla kun ihminen pyrkii lisäämään hyvinvointiaan, hän samalla tuhoaa sen perustaa. Nuoret ymmärtävät tämän ristiriidan. Nuorisobarometri kertoo, että nuorista kaksi kolmasosaa on sitä mieltä, että tuotantoa ja kuluttamista pitäisi vähentää ympäristösyistä (Piispa & Myllyniemi 2019, 63).

Nuoret ovat tietoisia kapitalistisen järjestelmän ja kulutuskeskeisen elämäntavan vaikutuksista luonnon ja ympäristön tilaan (Helne ym. 2021, 278). Nuoret myös ymmärtävät, millaisia hyvinvointivaikutuksia heidän omilla työ- ja elämäntapavalinnoillaan voi olla niin oman elämän kuin planeetan mittakaavassa, mutta tämä kriisitietoisuus loistaa poissaolollaan aktivointi- ja syrjäytymisdiskurssseissa ja kaiken työn arvon korostamisessa (em. 281). Turhan kapinallista kuvaa ei nykynuorista kuitenkaan ole syytä luoda, sillä Nuorisobarometrit myös kertovat, että nuoret ovat omaksuneet uusliberalistisen ajatuksen siitä, että elämässä menestyminen on itsestä kiinni (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 93-94).

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Aineisto

Aineisto käsittää kaksi työstäkieltäytymistä käsittelevää lehtijuttua (Helsingin Sanomat 13.10.2017 ja Ilta-Sanomat 19.10.2017) sekä Aikuiset-draamakomediatelevisiosarjan yhden jakson (Yle Areena, ilmestynyt 12.9.2022) työstäkieltäytymistä käsittelevät kohtaukset. Ensimmäinen aineisto, kirjailija Ossi Nymanin haastattelu Helsingin Sanomissa oli kansallisesti merkittävä keskustelunavaus ideologisesta työttömyydestä. Työttömyys-käsitteen sijaan käytän käsitettä työstäkieltäytyminen, joka on sittemmin vakiintunut kuvaamaan nimenomaan tahallista, tietoista ja kapitalismikriittistä työstä kieltäytymistä. Haastattelu aiheutti kohun, jota kommentoivat myös presidentti Sauli Niinistö ja työministeri Jari Lindström. Presidentin ja työministerin haastattelu Ilta-Sanomissa on aineiston toinen osa. Kolmas osa aineistoa on kolmella Venlalla palkittu Ylen hittisarja Aikuiset, joka kuvaa kalliolaisten milleniaalien eli y-sukupolven (vuosien 1980-1995 välillä syntyneiden) elämää. Viimeisellä tuotantokaudella sarja käsittelee Elokapinaa, aktivismia ja työstäkieltäytymistä myönteisellä otteella. Aikuiset-sarja on saavuttanut suuren suosion ja siitä on tullut

vaikutusvaltainen kulttuurinen ilmiö. Sarjan teemat ja aiheet puhututtavat ja vaikuttavat katsojiin. Sarja toistaa sekä rakentaa sosiokulttuurista maailmaa ympärillään, mistä syystä sen uusin kausi valikoitui yhdeksi aineistoksi. Aineistojen välillä on viisi vuotta väliä. On kiinnostavaa, kuinka työstäkieltäytymisen ilmiö on muuttunut tuossa ajassa marginaalisesta ja paheksuttavasta valtavirtaisemmaksi ja jopa tavoiteltavaksi näiden media-aineistojen vastaanoton perusteella.

Sanomalehtiartikkeleissa analysoin pelkästään niiden tekstit, en kuvia, sillä kuvat Helsingin Sanomissa kirjailija Ossi Nymanista ja Ilta-Sanomissa presidentti Niinistöstä eivät ole oleellisia tutkimuksen kannalta. Ilta-Sanomien jutun yhteydessä olevan videon ”Ohikulkijoiden mielipiteet tahallisesta työttömyydestä” jätän myös analyysin ulkopuolelle, kuitenkin huomioiden sen sanoman, joka selkeä: kaikki neljä videolla esiintyvää henkilöä kertovat paheksuvansa tahallisesti työttömiä. Yksi haastateltava kertoo olevansa vihainen ja toinen katkera tahallisesti työttömille. Tämä on oleellinen ja huomioitava seikka Ilta-Sanomien jutussa, sillä video ohikulkijoiden mielipiteistä luo jutun lukijoille (ja videon katsojille) vahvaa ”tavallisten ihmisten” taustatukea, eräänlaisen paheksuvan taustakuoron presidentin ja työministerin sanomalle. Videon ulottaminen tarkkaan analyysiin ei kuitenkaan ole tarpeen tässä tutkimuksessa, sillä aineisto on riittävä ilmankin.

Aikuiset-televisiosarjan aineiston kerääminen tapahtui valiten yhden jakson kaikki kohtaukset, joissa Työstäkieltäytyjäjengi, TK-jengi esiintyy. Analysoin siten tapahtumien kokonaisuutta, niiltä osin, joissa jatkuu saman TK-jengin tarina. En siis ole analysoinut koko 6. jaksoa, vaan ainoastaan TK-jengin kohtaukset. Lähteissä on tarkat aikamerkinnot kohdista, jotka sisältyvät analyysiin. Kirjoitin kohtauksista transkription, eli hahmojen vuorosanat tekstiksi. Vuorosanojen lisäksi selostin transkriptioon analyysin kannalta riittävän tarkan kuvauksen kohtauksen muista elementeistä, kuten toiminnasta, eleistä, ilmeistä ja musiikista, jotka vaikuttavat kokonaisuuteen ja sen tulkintaan.

Olen katsonut sarjan kaikki kolme tuotantokautta, vaikka analysoin vain osia yhdestä jaksosta. Analyysi ei muuten olisi tarpeeksi moniulotteista ja rikasta vailla kokonaiskäsitystä sarjan maailmasta ja hahmojen historioista sarjan alusta alkaen. Aikuiset-sarjan kolmannella tuotantokaudella on useita kohtia, joissa tuodaan esiin ajankohtaisia ja trendikkäitä aktivismin ilmiöitä, kuten intersektionaalista feminismiä, Elokapinaa ja työstäkieltäytymistä. Kuvaamalla erilaisia aktivismin muotoja sarja esittelee aikamme (kaupunkilais-)nuorten arvomaailmaa ja

ideologista maisemaa, jossa kyseenalaistetaan vallitsevaa uusliberalistista ja kapitalistista järjestelmää, joka tuottaa muun muassa individualismia ja korostaa yksilöllisiä menestystarinoita (Alander 2022). Näiden kohtausten avulla myös ilmaistaan päähenkilö Oonan epävarmuutta suhteessa menestyneisiin, usein akateemisiin yhteiskunnallisiin vaikuttajiin ja aktivisteihin. Kohtauksilla siis esitellään Oonan ihannoimaa edistyksellistä arvomaailmaa, johon hän ei kuitenkaan koe pääsevänsä osalliseksi, usein johtuen omasta epävarmuudestaan. Oona kokee alemmuudentunteita ja häpeää joutuessaan ihailemiensa ja omien sanojensa mukaan ”hienojen ihmisten” pariin.

Aikuiset-sarja on suosittu ja vaikutusvaltainen. Katsojat ovat nimenneet lapsiaan ja lemmikkejään sarjan henkilöhahmojen mukaan, tatuoineet sarjan toisella tuotantokaudella esiintyneen, hämmentävän “zero fucks not given” -moton iholleen ja bongailleet kuvauspaikkoja (Koste 2022). Sarjan käsikirjoittajan mukaan gradujakin on kirjoitettu (em.), joita en kuitenkaan valitettavasti löytänyt. Myös tämä tutkimus tunnustaa sarjan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden.

Kriittinen diskurssianalyysi ja kategoria-analyysi

Diskurssianalyysin lähtökohtana on sosiaalisen konstruktionismin ajatus todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta kielenkäytön tai muun merkitysvälitteisen toiminnan seurauksena (Jokinen ym. 2016, 17). Valitsin kriittisen diskurssianalyysin tutkimuksen väljäksi teoreettiseksi viitekehikseksi ja toiseksi analyysityökaluksi, sillä se on tavoitteellisesti linjassa tutkimukseni kanssa. Yhteiskunnan parempaan suuntaan muuttaminen on sekä kriittisen diskurssianalyysin että ideologisen työstäkieltäytymisen tarkoitus. Kriittinen diskurssianalyysi on kiinnostunut yhteiskunnallisesti ja poliittisesti ajankohtaisista teemoista (Pietikäinen 2000, 193). “Valta ja vastarinta kulkevat kulkevat käsi kädessä” kirjoittaa Kirsi Juhila (Jokinen ym. 2016, 374) Foucault’n (1982, 225) inspiroimana ja jatkaa, että vahvojen totuusdiskurssien horjuttaminen on usein kriittisen diskurssianalyysisuunnan tutkijoiden positio (Jokinen ym. 2016, 375). Tutkija ottaa näin niin sanotun asianajajan position. Tällaisessa tutkimuksessa on tarkoitus tehdä valtasuhteet näkyviksi, kyseenalaistaa itsestäänselvyydet ja tehdä tilaa vaihtoehtoisille diskursseille ja tiedolle (Jokinen ym. 2016, 375).

Positioni tutkijana on juuri yllä kuvatun kaltainen. Tutkija on väistämättä sitoutunut joihinkin arvoihin ja siten tutkimus on myös väistämättä poliittista. Tästä syystä arvot ja poliittiset sitoumukset tulisi tuoda selvästi esille diskurssianalyttisessä tutkimuksessa (Gill 1995). Omat arvo- ja poliittiset sitoumukseni ovat feministisessä vihervasemmistossa ja arvoliberaalissa suunnassa. Arvomaailmani vähintäänkin sävyttää tulkintoja, eikä kriittisen diskurssianalyysin mukaan suuntautuneen ”asianajaja-tutkijan” tarvitse performoida etäisen viileää objektiivisuutta. Olen mukana Elokapinan toiminnassa ja syvästi huolissani niin ihmisen kuin ympäristön ja luonnon hyvinvoinnista. Toimin aktiivisesti paremman, kestävämmän maailman puolesta. Oma vuosien takainen ilmastoahdistukseni on toiminut pontimena toiminnalle, myös juuri tämän tutkimuksen tekemiselle. Aktiivinen toiminta lievittää ilmastoahdistusta.

Tutkimus alkoi siitä, että pyörittelin mielessäni yhteiskunnallista ongelmaa, työn vahingoittavia ja kestäättömiä аспекteja. Tutkimuksen viitekehukseksi valikoitui näin hyvin luonnollisesti kriittinen diskurssianalyysi, sillä sen alkupisteessä määritellään usein yhteiskunnallinen ongelma, jota tutkimus lähtee tarkastelemaan (Wodak 2021, 36).

Tunnistamani yhteiskunnallinen ongelma on *inhimillisesti ja ekologisesti kestämatön työ*, johon kapitalistisessa, uusliberalistisessa ideologiassa kannustetaan työn tekemisen seurauksia pohtimatta. Ilmastokriisi johtuu pitkälti jatkuvan talouskasvun ideologiasta, jonka edistämiseen uusliberalismi on valjastettu. Joku toinen, erilaisella arvomaailmalla varustettu tutkija olisi voinut määritellä yhteiskunnallisen ongelman toisin, esimerkiksi niin, että työstäkieltäytyminen on yhteiskunnallinen ongelma. Minä kuitenkin ymmärrän yhteiskunnallisen ongelman ilmastokriisin kautta, joka on pitkälti seurausta ihmisen fossiilikapitalistisesta toiminnasta, eli kestäättömistä työn, tuotannon ja kuluttamisen tavoista.

Kriittinen diskurssianalyysi soveltuu oivallisesti tutkimukseni teoreettiseksi viitekehukseksi, sillä tutkiessani ideologista työstäkieltäytymistä, tutkin oikeastaan kapitalismikriittistä toimintaa, vastarintaa, joka horjuttaa kapitalistista, uusliberalistista hegemonista järjestystä. Kriittisen diskurssianalyysin ajankohtaisia aiheita tällä hetkellä ovat muun muassa ilmastokriisi, uusliberalismi, hegemoniat, globalisaatio ja historialliset prosessit (Wodak 2021, 36-37). Tämä tutkimus sivuaa suoraan kolmea ensimmäistä ja kahta viimeistäkin epäsuorasti. Tämä laajakulmaisuus ei ole merkki tutkimuksen rajauksen epäonnistumisesta, vaan siitä, että

maailma on muuttunut yhä enemmän monikriisiytyneeksi ja kapitalismin kriisit ruokkivat toinen toistaan.

Kriittisessä diskurssianalyysissä tekstin itsensä ulkopuolinen konteksti on tärkeä. Kontekstualisoinnista käytetään kriittisen diskurssianalyysin kentällä nimitystä intertekstualisointi (Grant ym. 2004, 11-12). Intertekstuaalisen tason ymmärtäminen on oleellista kaikkien kolmen analysoimani media-aineiston kohdalla. Sanomalehdet tavoittavat suuren yleisön ja ne ovat merkittäviä yhteiskunnallisia vaikuttajia. Vuoden 2022 Kansallisen Mediatutkimuksen mukaan suomalaisten sanoma- ja iltapäivälehtien lukeminen on pysynyt vakaana ja säännöllisenä. ”77 % suomalaisista lukee sanoma- ja iltapäivälehtiä painettuna tai digitaalisena vähintään 5 kertaa viikossa.” (Merikoski 2022). Helsingin Sanomat on levikiltään Suomen suurin tilattava sanomalehti ja se henkii asiallisuutta ja faktuaalisuutta. Iltta-Sanomien puolestaan on viihteellisempi media, mutta on vuosia pysynyt luetuimpana uutismedianana (Varjus 2019). Näiden lehtien tuottaman puheen tutkiminen on tärkeää niiden laajan lukijakunnan ja yhteiskunnallisen vaikutusvallan vuoksi.

Aikuiset-sarjan aineisto-osuus käsittää vain työstäkieltäytymistä käsittelevät kohtaukset, mutta olen katsonut koko sarjan kaikki kolme tuotantokautta ymmärtääkseni sarjan maailmaa kokonaisuudessaan. Tämä lisäsi työtä, mutta ilman laajaa perehtymistä sekä sarjaan että sen ulkopuoliseen todellisuuteen, tutkimuksen anti jäisi vajaaksi kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksen näkökulmasta. Kriittisessä diskurssianalyysissä intertekstuaalisuuden merkitys on vahva, sillä se laajentaa tutkimusnäkökulmaa myös tekstin luojiin ja käyttäjiin sekä strategiaan valintoihin kuin myös maailmaan, jonka rakentamiseen teksti osallistuu (Grant ym. 2004, 11-12). Tutkimukseni ei olisi kriittisen diskurssianalyysin mukainen, jos en myös sitoisi aineistoa aineiston itsensä ulkopuolelle. Olen siis Grant ym. (2004, 12) mukaan kontekstualisoinut diskurssit historiallisesti ja sosiaalisesti. Otan analyysissä ja tulkinnassa huomioon sen, mitä, miksi, milloin ja kuka puhuu.

Koska tutkin työn arvon rakentumista media-aineistojen kautta, huomioni kiinnittyy yhteiskunnalliseen valtaan, jonka rakentamiseen media osallistuu. Yksi kriittisen diskurssianalyysin kehittäjästä, Norman Fairclough on esittänyt jo vuonna 1997, että media on keskeinen yhteiskunnallinen vaikuttaja identiteettimme, keskinäisten suhteidemme ja sosiaalisen sekä yhteiskunnallisen todellisuuden rakentumisessa. Joukkotiedotusvälineillä on suuri vaikutus kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa muutoksissa, ja siksi mediatekstejä on

perusteltua ottaa aineistoiksi myös yhteiskuntatieteellisiin tutkimuksiin. (Fairclough 1997.) Yhteiskunta on nykyisin entistä medioituneempi. Median merkitys on siis kasvanut ja kasvaa yhteiskunnassa. Medioituminen on sateenvarjokäsite, jonka avulla pyritään selittämään laajasti yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksia (Hepp ym. 2010, 223). Useimmat medioitumisen teoreetikot esittävät, että media on entistä tärkeämpi tai jopa ratkaisevan tärkeä tekijä yhteiskunnan ja kulttuurin kaikilla alueilla (esim. Krotz 2009). Luonnollisten aineistojen tutkiminen on korostunut viime aikoina diskurssianalyttisessä tutkimuksessa. Luonnolliset aineistot ovat olemassa tai ovat syntyneet tutkijasta riippumatta, kuten käyttämäni aineistot. Tällaisten aineistojen vahvuus on siinä, että ne ovat syntyneet tutkijan tutkimusintressistä huolimatta. (Jokinen ym. 2016, 255; Jokinen ym. 1999, 244–251.)

Kriittistä diskurssianalyysia on luontevaa käyttää yhdessä jonkun muun tai muiden tutkimustapojen kanssa (Fairclough 2003, 2). Kriittinen diskurssianalyysi on monitieteistä ja se siten kehittää kaikkien tutkimuksessa käytettyjen tieteenalojen teorioita ja menetelmiä (Fairclough 2010, 3-4). Se on myös kanta-aottavaa, eikä pelkästään tyydy kuvaamaan ilmiötä, vaan syventyy diskursseissa ilmeneviin sosiaalisiin tai yhteiskunnallisiin ongelmiin ehdottaen tapoja korjata niitä (Fairclough 2010, 10-11). Pureudun ideologiseen työstäkieltäytymiseen kategoria-analyysiin tukeutumalla. Valitsin kategoria-analyysin metodiksi, sillä sen avulla voi tarkastella kulttuuria ja moraalialia, jotka läheisesti liittyvät ideologisen työstäkieltäytymisen ilmiöön. Ossi Nymanin työstäkieltäytymisen herättämä kohu, moralisointi ja velvollisuuksien korostaminen ovat syitä, miksi valitsin kategoria-analyysin aineiston analyysityökaluksi. Johtamisen psykologian näkökulmasta kategoria-analyysi on kiintoisa analyysityökalu, sillä se avaa näkökulmaa yksilöstä laajemmalle sosiaalisesti rakennettujen kategorioiden kautta kohti yhteiskuntaa, joka tuottaa yksilön elämänrakenteita. Johtamisen psykologian kannalta on hyvä ymmärtää myös kulttuuria, joka väistämättä vaikuttaa yksilöiden psykologiaan ja toimintamahdollisuuksiin.

Kategorioiden käyttämisellä, siis luokittelulla on myös yhteiskunnallisia seurauksia ja ne kertovat paljon ajasta, jota elämme. Kategoriat kertovat siitä, mitä pidämme arvokkaana, normaalina, poikkeavana tai ongelmana. (Jokinen ym. 2012, 9-10.) Arvokkaana, normaalina, poikkeavana tai ongelmana pitämämme asiat ovat syntyneet vuorovaikutuksessa yksilöllisten yksilöiden ja kulttuurin välillä. Työstäkieltäytymisen ilmiön kohdalla on kysyttävä myös, mitä muunlaisia ja toisenlaisiin seurauksiin johtavia kategorisointeja olisi mahdollista tehdä. Tämä ”mahdollisten maailmojen” pohtiminen yhdistyy ideologiseen työstäkieltäytymiseen, joka on

aktiivista kapitalismikriittistä vastarintaa, aktivismia paremman yhteiskunnan ja autonomisemman ihmiselämän eteen (Kankila ym. 2019; Weeks 2011, 26).

Ihmisissä elää vahva taipumus kategorisoida, nimetä, luokitella, määritellä ja tehdä arvioita niin itsestä kuin muista. Kategoriat liittyvät siten niin ihmisten henkilökohtaisiin vuorovaikutussuhteisiin kuin institutionaaliseen vallankäyttöön. Aineistoni kaikki kolme osaa ovat analysoitavissa kategoria-analyysin avulla. Me-he -jako on kategoria-analyysin perusjako, jolla ihmisryhmiä luokitellaan arkipäivän sosiaalisessa teoretisoinnissa (Jokinen ym. 2012, 178). Arkielämässämme yksi yleisimmin käytössä oleva kategoria on me ja he, jotka liittyvät aina yhteen, ei toista ilman toista. Me ja he liittyy myös moraalien rakentamiseen. (em. 178, 180, 185.)

Luokitellessamme ihmisiä ja ihmisryhmiä tämän perusjaon mukaisesti, tuotamme aina toiseutta. Ihminen voi olla ulkopuolinen yhdessä ryhmässä ja kuulua toiseen. Ihmisten keskinäisen toiminnan ytimessä on väistämättä toiseuden tuottaminen, jota on käytännössä mahdotonta välttää. Toiseuden tuottaminen saattaa yltyä stereotypisoivaksi ja leimaavaksi. (Jokinen ym. 2012, 180.) Ideologinen työstäkieltäytyminen on vahvasti moraalisesti latautunut, siksi käytän me-he -jakoa analyysissäni. Kategoriat eivät ole mitään sosiaalisen ulkopuolella olevia faktoja, vaan kategoriailla on aina sosiaalisen ja kulttuurisen rakentamisen ydin (em. 185). Ideologinen työstäkieltäytyminen jakaa ihmisten mielipiteitä vahvasti puolesta tai vastaan, meihin ja heihin. Tämä jakolinja perustuu ihmisten ideologisiin sitoumuksiin, esimerkiksi asettumisesta poliittiselle oikeisto-vasemmisto -linjalle tai arvokonservatiivi-arvoliberaali -linjalle.

TULOKSET

Kategoria-analyysin tulokset

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysivaiheessa, kategoria-analyysissä pilkoin aineiston osia me-he kategorioiden alle. Perusjako *me ja he* tuottaa aina toiseutta, joka liittyy vahvasti siihen, mitä pidetään normaalina ja moraalisenä tai niiden vastakohtana, sillä normaali kutsuu poikkeavaa ja moraalinen moraalitonta. Meitä ja heitä kuvatessaan ihmiset tuottavat ja rakentavat moraalialia. Me-he -jako oli kaikissa aineistoissa selkeästi läsnä, mikä mahdollisti identiteetikategorioiden ja moraalien tarkastelun.

Kysyin aineistolta millaisia identiteetikategorioita työstäkieltäytyjälle on tarjolla ja millaista moraalista järjestystä kategorioilla tuotetaan. Kategoria-analyysille tyypillisiä identiteetikategorioita löytyi runsaasti ja ne voi jaotella ideologisten arvositoumusten mukaan uusliberalistiseen ja kapitalistiseen ryhmään sekä sitä vastustavaan kapitalismikriittiseen ideologisen työstäkieltäytymisen ryhmään.

Vallitseva ideologinen suuntaus, uusliberalistinen kapitalismi toiseuttaa ideologisesti työstäkieltäytyvän seuraavasti: valtion vihollinen, röyhkeä, itsekäs, velvollisuudentunnon, kunnianhimoton, poikkeava, epänormaali, epäterve, passiivinen, laiska, epäkansalainen, epärealistinen, moraaliton, syrjäytynyt. Ideologinen työstäkieltäytyjä näkee oman ”porukkansa” tyystin toisin: ilmastokriisitietoinen, ilmastoaktivisti, autonominen, rehellinen, tyytyväinen, ihailtu kapinallinen, antimaterialisti, aktivisti, akateeminen, syvälinen, moraalinen, epäitsekäs. Jokainen identiteetikategoria kutsuu rinnalleen sen dikotomista vastakohtaa. Näin kumpikin ryhmä toiseuttaa omaan ryhmään kuulumattomat, he, moraalisesti arvokkaviksi. Näin ei tee pelkästään kunnollinen työssäkäyvä kansalainen suhteessa työstäkieltäytyjään, vaan myös ideologisesti työstäkieltäytyvä arvioi ”tavallisen” työssäkäyvän kansalaisen moraalialia. Moraali poreilee identiteetikategorioiden ytimessä.

Seuraavaksi käyn läpi aineisto kerrallaan joitain aineistoesimerkkejä ja niiden tuloksia.

Aineisto 1, kirjailija Ossi Nymanin haastattelu, Helsingin Sanomat, 13.10.2017

Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ”ideologisesti työtön” taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet

Helsingin Sanomat on ”keltaiseen lehdistöön” (Ilta-Sanomat, Iltalehti, Seiska jne) verrattuna vakavasti otettava joukkotiedotusväline, joka julkaisualustana viestii faktuaalisuutta. Kuitenkin jo otsikko paljastaa, että myös Helsingin Sanomat on liukunut kohti tabloidi- eli klikkijournalismia, joka tunnetaan tunnepitoisesta kohuotsikoinnista, jonka avulla lukija saadaan avaamaan juttu. Rahoitusmurroksessa painiva media saa tuloja klikkauksista. Artikkelin Ossi Nymanista on maksumuurin takana, mutta jo pelkän otsikon perusteella on mahdollista osallistua keskusteluun sosiaalisessa mediassa. Juuri se on klikkiotsikoinnin tarkoitus.

Otsikossa on paljon latautuneita ilmaisuja, joilla kategorisoidaan Ossi Nyman nimistä henkilöä. Lehti irtisanoutuu ideologisesta työttömyydestä lainausmerkkejä käyttäessään. Tämä on merkille pantavaa erityisesti siitä näkökulmasta, että alunperin käsite on toimittajan luoma, eikä itse haastateltava ole itseään kategorisoinut ideologisesti työttömäksi. Ideologisesti työtön -ilmaus tarttui nopeasti kansan suuhun ja elää edelleen. Toinen huomioitava elementti otsikossa on sotaterminologian (taktikointi) käyttö, joka jatkuu myöhemmänäkin artikkelissa. Taktikointi ja taistelemisen esiintyvät tekstissä useampaan kertaan. Tällaisella rakennetaan kuvaa valtion ja veronmaksajien vihollisesta, joka viekkauksella ja vääryydellä anastaa itselleen kuulumatonta.

Suurin osa lukijoista tekee töitä ja jos ei tee, niin ainakin etsii töitä. Ideologisesti työtön, tukia itselleen taktikoiva Ossi Nyman rakennetaan otsikossa vahvasti he-kategoriaan. Otsikon perusteella ei voi tietää, että Ossi Nyman on itse asiassa kirjailija, joka on työttömyystuella kirjoittanut esikoisromaaninsa, eli on siis työskennellyt kirjan parissa hyvinkin aktiivisesti kirjan julkaisua edeltävät vuodet.

Vielä muutama vuosi sitten Ossi Nymanilla oli jatkuvasti huono omatunto. Hän mietti viimeisenä asiana illalla ja ensimmäisenä asiana aamulla omasta mielestään häpeällistä tilannettaan. Nyman oli ollut jo pitkään työtön ja elänyt työttömyyskorvauksilla.

Oliko ikävää, kun ei ollut töitä tarjolla, eikä voinut antaa oman panostaan yhteiskunnalle?

”Olihan niitä töitä tarjolla. Mutta en minä halunnut mennä töihin”, Nyman sanoo.

Hetkinen. Siis huono omatunto painoi, mutta ei kuitenkaan niin paljon, että työ olisi maistunut?

”Niin juuri.”

Ossi Nyman, 39, on ideologisesti työtön. Hän ei halua mennä töihin, koska hän ei halua tehdä omasta mielestään typerä hommia. Eikä hän kursaile yhtään kertoessaan ajatusmaailmastaan.

Mikä röyhkeys!

Tässä kohdassa huomioitavaa on sanomalehtiartikkelille epätyypillinen keskustelua imitoiva rakenne. Tämän imitoidun keskustelumuodon avulla lukeva yleisö kutsutaan mukaan

tuomitsemaan ja syyttämään suurella joukolla röyhkeää normin rikkojaa. Tässä tapauksessa normi olisi kunniallinen työtä haluava ja etsivä työtön. Nyman “ei halua mennä töihin, koska hän ei halua tehdä omasta mielestään typerää hommia.” Tässä kohdin toistuu kahdesti haluta-verbi, jonka voi ajatella olevan tarkoituksellinen toisto. Toiston avulla rakennetaan ideologisesti työttömästä velvollisuudentunnon ja itsekäs. ”Typerät hommat” -ilmaus puolestaan sijoittaa Nymanin kirjailijaeliittiin, jolle ei kelpaa ”tavalliset työt”, joita kirjailija vieläpä kehtaa kutsua typeriksi. Ideologisesti työttömästä rakentuu itsekäs, velvollisuudentunnon ja ylimielinen eliitin jäsen, joka ei edes vaivaudu häpeämään työttömyyttään. Toiseuttaminen he-kategoriaan on lyhyessä pätkässä vahva.

”Kritiikissä oli oivallettu, että romaanin yksi pääteema on kunnianhimo, ja että kunnianhimottomuus voi olla hyve. Sitä se onkin minulle itsestäänselvästi ollut jo pitkään.”

Tässä kohdin ideologisesti työtön rakentaa itse itsestään kunnianhimottoman subjektin, mikä on vallitsevan ideologian, uusliberalistisen jatkuvan itsensä kehittämisen vastainen teko, erityisesti silloin, jos kunnianhimottomuutta pitää hyveenä, kuten Nyman kertoo. Tällainen ajattelu ei sovi aikaamme, jossa ihmisen on alati kehitettävä itseään parantaakseen työmarkkina-asemaansa kilpailullisessa ympäristössä. Tässä kohdin Nyman kieltäytyy asettumasta uusliberalistisen, suoritusyhteiskunnan normiin.

Kolme, neljä viime vuotta Nyman ei kuitenkaan ole ollut toimeton, sillä hän on kirjoittanut täysipäiväisesti proosaa. Se on helpottanut huonoa omatuntoa. Nyt hän kuitenkin sanoo, että vaikka hän ei kirjoittaisi, ei hän silti menisi töihin. Hänen työttömyytensä on ideologista.

Nyman kertoo häpeästään, jota on kokenut ennen kuin alkoi kirjoittaa tavoitteellisesti. Kirjoittamisen voi tulkita olevan työtä, joka helpottaa työttömyydestä aiheutuvaa häpeää. Puheessa Nyman kertoo työttömyyden olevan nykyisin ideologista, eikä siksi menisi enää töihin, vaikka ei kirjoittaisi. Tämä viestii siitä, että työttömän häpeä haihtuu myös eksplikoimalla työttömyys ideologiseksi, siis vallitsevaa ideologiaa vastustavaksi toiminnaksi, eräänlaiseksi arkielämän aktivismiksi. Mikäli taustalla ei olisi ideologista, eli aktiivista vastarintaa, olisi työttömyys mahdollisesti häpeällistä ja vailla tarkoitusta. Työttömyyden syy, oman elämäntavan politisoiminen, prefiguratiivinen politiikka pelastaa häpeältä. Ideologinen työstäkieltäytyjä on siten vapaa tai vähintään vapaampi häpeältä kuin sellainen työtön, joka on työtön tahtomattaan. Moraalinen oikeutus työttömyydelle rakentuu vastarinnasta.

”Mutta suuri osa työstä on turhaa, joten miksi sitä sitten pitäisi tehdä? Siitä, että myy Kiinassa valmistettua muoviroskaa jossain Flying Tigerissa on ihmisille ja ihmiskunnalle enemmän haittaa kuin hyötyä. Silti tällaista toimintaa arvostetaan, koska se luo työpaikkoja ja tuottaa verovaroja”, Nyman sanoo.

”Tämä on niin älytön järjestelmä, että sen luulisi romahtavan itsestään, mutta ei se romahda. Ihmiset siinä romahtaa, ja ekosysteemit.”

Tässä on selkeä yhteys ilmastokriisin ja kapitalismin sekä uusliberalismin välillä. Ideologinen työstäkieltäytyjä on ilmastokriisitietoinen antikapitalisti. Nymanin puheessa kiteytyy myös tämän tutkimuksen yhteiskunnallinen ongelma: työ voi olla inhimillisesti ja ekologisesti kestävä.

Nymanin mielestä pitäisi olla kansalaispalkka, vastikkeetonta rahaa, jotta ihmiset saisivat itse päättää, haluavatko tehdä töitä vai eivät.

”Se on ainoa mahdollisuus turvata ihmisoikeudet kapitalistisessa yhteiskunnassa.”

Nymanin mielestä ihmisenä olemiseen kuuluu vapaus saada itse päättää, miten elämänsä elää. Työstäkieltäytymisen pitäisi olla mahdollista kaikille. Kyse on ihmisoikeudesta, ihmisarvosta ja autonomiasta. Kansalaispalkka tai perustulo mahdollistaa ihmisoikeudet epäoikeudenmukaisessa kapitalistisessa järjestelmässä.

Nyman on sitä mieltä, että vaikka elintaso laskisi, ei se olisi välttämättä huono asia.

Arvokas elämä ei tarkoita työstäkieltäytyjälle materiaalista vaurautta.

Onko Nyman sitten työpakoilijoiden marttyyri? Opettaja, joka kertoo, miten olisi hyvä elää? Ei oikeastaan. Suuri manifesti tai maailmanselitys, niitä Nymanilla ei ole tarjota. Hänellä ei ole vaihtoehtoa nykyjärjestelmälle. Kritiikki kohdistuu sinne tänne, eikä hänellä juuri ole esittää konkreettisia vaihtoehtoja, ainakaan sellaisia, joita hän olisi miettinyt pidemmälle.

Toimittaja rakentaa itsestään realistin ja toisesta, työstäkieltäytyjästä pötkön ja utooppisen kertoessaan Nymanin järjestelmäkritiikin olevan kohdistamatonta ja keskeneräistä. Itseasiassa Nymanin kapitalismikritiikki on terävää ja ajankohtaista. ”Konkreettisten vaihtoehtojen puute” on tyypillinen keskustelun lopetus itseään realisteiksi kutsuvilta niitä kohtaan, jotka pyrkivät etsimään vaihtoehtoja ja pohtivat utopioita. Ehkä realistin on helpompi kuvitella maailmanloppu kuin kapitalismin loppu.

Aineisto 2. Presidentti Sauli Niinistön ja työministeri Jari Lindströmin haastattelu koskien ideologista työttömyyttä, Ilta-Sanomat, 19.10.2017

Presidentti Niinistö ärähti ideologisesti työttömille

Institutionaalisissa konteksteissa tuotettu kategorioiden analyysi on erityisen tärkeää johtuen instituutioiden voimasta ja vallan epäsuhdasta suhteesta kansalaisiin (Jokinen ym. 2012, 228). Ilta-Sanomien artikkelissa presidentti ärähtää työstäkieltäytyjille (ideologisesti työttömille). Ärähtämällä instituutio näyttää ja käyttää valtaa. Otsikosta huolimatta tarkoitus ei ole ärähtää vain ideologisesti työttömille vaan ärähdys on osoitettu koko kansalle varoittaen ja rajoja asettaen. Ärähtämällä presidentti ottaa vahvan ja aktiivisen johtajan roolin ohjatessaan passiivisia työttömiä. Ärähtäminen viittaa kuriin ja kontrolliin, joiden kohteeksi poikkeavan kansalaisuuden kategorioihin kuuluvat joutuvat.

Tasavallan presidentti Sauli Niinistö ei ole ilahtunut ilmiöstä, joka on noussut viime päivinä valtakunnan puheenaiheeksi. Kyse on henkilöistä, jotka kuvaavat itseään julkisuudessa ”ideologisesti työttömiksi”.

– Olen heistä samaa mieltä kuin ymmärtääkseni jokainen tervejärkinen suomalainen, Niinistö sanoi.

Presidentti normalistaa oman ja vallitsevan uusliberalistisen ja kapitalistisen ideologian mukaisen ajattelun koskemaan kaikkia ”tervejärkisiä” suomalaisia. Jokainen-sana toiseuttaa eri tavalla ajattelevat ei järkeviksi. Tervejärkinen viittaa tästä kategoriasta poikkeavan eli ideologisesti työttömän patologisointiin. Huomionarvoista on myös suomalainen-sanan käyttö, joka tuottaa kansalaisuutta niille, jotka kuuluvat ”meidän työssäkävien” ryhmään, jolloin ideologisesti työtön rakentuu epäkansalaiseksi.

Niinistö nosti aiheen esille muutama vuosi sitten uudenvuodenpuheessaan. Niinistö puhui tuolloin ”oleskeluyhteiskunnasta”.

Oleskelu viittaa passiiviseen olemiseen, ajalehtimiseen, työnteon välttelemiseen. Oleskeluyhteiskunta taas viittaa siihen, että yhteiskuntajärjestys on uhattuna oleskelun vuoksi. Puheella on selkeä strateginen tavoite laiskojen kansalaisten aktivoimiseksi, ehkä jopa nuorempien sukupolvien syyttäminen. Laiska, passiivinen oleskelija-kansalainen on

kunnollisen, työtä tekevän kansalaisen vastakohta. Tuskin kovinkaan moni identifioituu oleskelijaksi, oli työtön tai ei, joten epäselväksi jää, onko tällaista oleskeluyhteiskuntaa olemassa missään muualla kuin presidentin huolipuheessa.

– Jokainen ymmärtää, ettei pitäisi tietoisesti tahallaan – jos itse voi vaikuttaa tilaisuuteen – laiminlyödä velvollisuutta olla mukana. Tai ainakin velvollisuutta pitää huolta itsestään.

Jälleen edeltä tuttu jokainen-sana. Jokainen toiseuttaa ne, jotka eivät ”jokaisen” tavoin asioita ymmärrä. Ideologinen työstäkieltäytyjä ei ole jokainen, vaan toinen, moraaliton ja passiivinen kansalainen. Ideologinen työstäkieltäytyjä myös laiminlyö velvollisuuksiaan veronmaksajakansalaisena ja jättää huolehtimatta itsestäänkin. Itsestään huolehtiminen tarkoittaa uusliberalistisessa ideologiassa sitä, että käy hoitaa palkkatyökykyään, eikä elä yhteiskunnan tuilla, eli verotaakkana. Mitään muuta ei itsestään huolehtimiseen sisälly vallitsevassa talouskasvuun perustuvassa ideologiassa. Mahdollista olisi ymmärtää toisinkin: ideologisesti työtön nimenomaan huolehtii itsestään ja ympäristöstään. Hänellä jää enemmän aikaa huolehtia itsestään ja muista vaikkapa hoiva- ja vapaaehtoistyötä tehden kun suuri osa valveillaoloajasta ei huku palkkatöihin.

“Katso alla olevalta videolta tavallisten suomalaisten mielipiteet tahallisesta työttömänä olemisesta.”

Videota en ulota tarkkaan analyysiin, sillä aineistoa on tarpeeksi muutenkin, mutta videon viesti on selkeä: neljä ohikulkijaa ovat kaikki eriasteisesti tuohtuneita tahallisesta työttömyydestä. Yksi sanoo, että töitä pitää tehdä ja on vihainen niille, jotka eivät tee. Toinen kertoo olevansa katkera tahallisesti työttömille. Nämä vihaiset ja katkerat ihmiset ovat videon esittelytekstin mukaan ”tavallisia suomalaisia”. Tavalliselta suomalaiselta ei paljon vaadita, riittää että käy töissä. Solidaarisuutta ja avarakatseisuutta itselle vieraita elämäntapoja kohtaan ei tavalliselta suomalaiselta tarvitse odottaa. Tavallinen suomalainen on tässä kontekstissa normaali, kunniallinen, hyvä ja oikeanlainen kansalainen (käytöksestään ja mielipiteidensä kovuudesta huolimatta), tahallisesti työtön taas on epänormaali, sillä puhe tavallisesta kutsuu epänormaalin kategoriaan.

Työministeri Jari Lindströmin (sin) mukaan työnvälttelijöitä on vain pieni osa työttömistä. – Onneksi ossit ovat

marginaali-ilmiö. Jos tietoisesti työ ei kelpaa, ei silloin oikein voi kelvata tuetkaan. Se on minun ajatukseni, Lindström summasi.

Työministeri ossittelee. Ossittelu alkoi nopeasti alkuperäisen Helsingin Sanomien jutun jälkeen ja nousi erityisesti sosiaalisen median alustoilla tavaksi toiseuttaa niin Ossi Nymania kuin muitakin julkisuuteen tulleita ideologisesti työttömiä. Myös eläimellistäminen nousi ossittelun rinnalle suosituksi kategorisoimiseksi: rotta, sika, loinen. Ossittelu on samaa nimittelyn ketjua, vaikkakin on ihmisen nimi. Monilta, tässä kohdin myös työministeriltä unohtui, että kyseessä on oikea ihminen, Ossi Nyman, jonka nimi on anastettu kuvaamaan tuomittavaa, moraalitonta, marginaalista, toista, passiivista, köyhää, laiskaa, epäkansalaista eli oikeutettua kontrollin ja vallankäytön kohdetta.

Oikeistolainen työministeri myös paljastaa korttinsa selvästi ja itseensä tyytyväisesti, vailla epäilystä: yhteiskunnan tuet ovat vastikkeellisia, eikä niitä ansaitse ihan vain olemalla ihminen, vaan ihmisarvo ansaitaan työtä tekemällä tai vähintään sitä hakemalla. Työministeri kertoo, että työnvälittelijät ovat onneksi marginaali-ilmiö. Näin työnvälittelijät ovat epätoivottavia ja marginaalisia, reunalla eläjien pieni joukko, jonka voi rinnastaa syrjäytyneen-kategoriaan, mikä on leimaava hallinnan ja vallankäytön työkalu.

Aineisto 3. Aikuiset-televisiosarja, julkaistu Yle Areenaan 12.9.2022

Ote transkriptiosta, jossa kirjoitettuna hahmojen puhetta ja tarpeellisilta osin muuta kuvausta:

Tuore pariskunta, Oona ja Pessa ovat menossa treffeille, syömään wingsejä Oonan toiveesta. He näkevät kadulla sattumalta yhteisen ystävänsä, Kuisman, joka on ilmastoaktivisti. Kuisma kävelee uusien ystäviensä kanssa kohti Oonaa ja Pessoa. Taustalla soi rap-musiikki, kuva on hidastettu. Musiikki ja hidastus korostavat jengin “cooliutta” heidän lähestyessään Oonaa ja Pessoa. Cameo-rooleissa on nuoria vihervasemmiston vaikuttajia ja Työstäkieltäytyjäliiton aktiiveja. (Käytän jengistä myöhemmin lyhennystä TK-jengi.)

Oona: Mitä eiks sun pitäny olla jossain autiolla saarella kirjoittamassa jotain ilmastopamflettia?

K: Eiku mä tulin sieltä jo viime viikolla. Me oltiin just juhlistamassa mun pamfletin julkkareita. Tässoon mun kustannustoimittaja Petja.

Petja: Terve.

Oona: Noo, mitä, miksei meitä oo kutsuttu sun julkkareihin?

Kuisma: Se nyt oli vaan sellanen tylsä akateeminen tilaisuus yliopistolla. Mut me ollaan nyt menossa Vallilan kalliolle. Tulkaa messiin.

Oona: No vitsi, ku me oltiin just menossa syömään w... tota... Viivana... Yhteen ravintolaan, jonka nimi on... Virta.

Petja: Meillon safkaa kyl messissä.

Kuisma: Joo joo joo, tulkaa hetkeks

TK-jengin ilmaantuminen kadulle on säväyttävä näky. Kuisma on saanut uusia aktivistiystäviä, nuoria vihervasemmiston vaikuttajia. Kuisma on vaihtanut tyyliään näyttävämmäksi koruineen ja pelkkään mustaan pukeutuen. Kuisma on nyt pamflettikirjailija ja ilmastoaktivisti muiden tunnettujen aktivistien joukossa. Oona ja Pessa kutsutaan Vallilan kalliolle. Oona nielaisee sanansa juuri kun oli kertomassa, että ovat menossa syömään wingsejä. Hän ei halua paljastaa syövänsä lihaa. Tämä on ensimmäinen merkki Oonan epämukavuudesta ja epävarmuudesta tilanteessa.

Oona vertailee itseään ja Pessoa (me) TK-jengiin (he). He edustavat kaikkea sitä hienoa, mitä Oona ei ole. Perusjako me-he on vahvasti läsnä kaikissa TK-jengin kohtaauksissa. Lista seuraavaksi esimerkkejä me-he -jaosta perustuen sanottuun tai muulla tavalla ilmaistuun. Nämä esimerkit kertovat luokittelusta, vertailusta toisen porukan, siis TK-jengin hyväksi.

ME (Oona ja Pessa)	HE (TK-jengi ja Kuisma)
wings: syö lihaa, vaikka tietää, että ei pitäisi	vegaaninen okonomiyake
kouluttamaton clueless duunari juntti	akateeminen megaälykkö
Pessolla ruma pyöräilykypärä, Oonan mielestä	tyylikkäitä
ei osaa puhua filosofeista	puhuu Deleuzesta
Oona on hermostunut hihittäjä	rentoja ja ystävällisiä
Oona kahvilanpitäjä Pesso pyöräkorjaaja + "laiska ukko"	Kaupunkimaantieteen proffa Kustannustoimittaja (vain sivuduunina) Pohjoismaiden vihervasemmiston pääsihteeri Gradun tekijä, aihe: ilmasto-oikeudenmukaisuus Kirjailija, Työstäkieltäytyjäliitto

Oona häpeää itseään ja "clueless duunari" Pessoa, ja sitten häpeää itseään kun häpeää Pessoa, vaikka on itse aivan yhtä clueless duunari. Häpeä toistuu Oonan puheessa kun hän soittaa parhaalle ystävälleen Artulle puskapissalla ollessaan. Oona asettaa TK-jengin paremmaksi kuin oman ryhmänsä (Oona+Pessa). Vertailu todistaa Oonalle, että kaikki, mitä he-ryhmä edustaa on hyvä ja oikein. Tavoiteltavaa ja ihailtavaa on olla ilmastoaktivisti, työstäkieltäytyjä-aktivisti, akateeminen, vegaani jne, muu on häpeällistä ja huonompaa Oonan vertailussa.

Seuraavana aineistoesimerkki, joka käsittelee työstäkieltäytymisen teemaa ja työn arvoa:

Petja: Niin mitä sä Pessa teet työkse?

Pesso: En itse asiassa siis kyl paljon mitään.

Petja: Onks toi jokin ilmastopoliittinen kannanotto?

Kuisma: Näähän tässä on siis kirjoittanu ideologisista työstäkieltäytyjistä.

(Osoittaa cameorooleissa olevia Työstäkieltäytyjäliiton Pontus Purokurua ja Veikka Lahtista, jotka nyökyttelevät.)

Petja: Aa, niin siis ooksä niinku aatteellisista syistä työstäkieltäytyjä? Nice.

Pesso: Aa... Siis mä en jaksakaan ehkä vain niinku tehdä kauheesti mitään. Tai et, kiva olla tällä hetkellä vaan lomalla ku on hyvät kelit ja näin niin.

Pesso ei kerro omistavansa pyöräkorjaamoja Kalliossa, vaan sen sijaan vastaa, että ei tee paljon mitään. TK-jengiläinen olettaa, että kyseessä on ilmastopoliittinen kannanotto tai aatteellisista syistä työstäkieltäytyminen. Pessa kertoo, että on kiva lomalla, eikä suostu myöhemminkään määrittelemään itseään työn kautta. Tämä saattaa vihjata siitä, että Pesson

hahmosta halutaan luoda korostuneen itsenäisen ja terveen itsetuntoinen, jotta Oonan epävarmuus korostuisi ja TK-jengin mittava ja kunnianhimoiselta vaikuttava ammattien listaus vaikuttaisi ansioluettelolla kerskumiselta. Työkeskeisessä maailmassa ihmisiltä usein kysytään tutustumisen alkumetreillä ammattia. Voi olla, että sarjan tekijöiden tarkoitus oli kyseenalaistaa työkeskeisyyttä ja suoritusyhteiskuntaa.

Petjan kysyessä Pessolta työn tekemättömyydestä ja että onko se jokin ilmastopoliittinen kannanotto, katsoja ymmärtää, että työstäkieltäytyminen ja ilmasto liittyvät yhteen. Myös jakson kokonaisuudesta käy ilmi, että ilmastoaktivistit ja TK-aktivistit ovat samaa porukkaa. Työstäkieltäytymisen ja ilmastokriisin ydin on ymmärretty: kapitalistisen järjestelmän vuoksi ihminen ja ympäristö (luonto ja ilmasto) voivat huonosti.

Kohtaus jatkuu.

Oona: Pessa on siis... (osoittaa Pessoa) Sä oot yrittäjä. Tai et sulla on oma firma. Pyöräkorjaamo.

Pesso: Joo mut, nyt nyt siis ihan vaan lomalla.

Oona: Niin mut siis hänellä on oma firma, että hän siis osaa huoltaa kaikkia spessuja pyöriä korjata ja tälleen näin.

Petja: Nice.

Oona (innostuen): Jep! Ja silleen nyt no, nyt Pessa rakentaa sellaista pyörää sellaiseen hyväntekeväisyysjuttuun, mikä on tosi... Kerro siitä!

Pesso: Emmä tiä, et onkse nyt niin kiinnostava juttu.

Oona: Mut on hänellä myös siis semmonen... Sulla on siis sellainen yhteiskunnallis-poliittinen niinkö näkökulma siihen, et oothan sä sitä...

Pesso: Niin no. Ääh. Ehkä suoraan sanottuna... Mä luulen, et mä oon vaan niin laiska ukko, et tykkään mieluummin ottaa iisisti ku stressaa mut voihan sen fancysti määritellä, jos halua.

Seurue nauraa ja nyökyttelee.

Oona koittaa kannustaa Pessoa puhumaan työstään. Pessa ei halua ja lopulta turhautuneena tilanteeseen kertoo olevansa vain niin laiska ukko, että ei jaksaa stressata (siinä syy ei paljon minkään tekemiselle). Loppukaneettina Pessa ystävällisesti ja rauhallisesti, ketään osoittamatta toteaa, että voihan sen "fancysti määritellä, jos halua". TK-jengi nauraa hyväksyvästi ja nyökyttelee erinomaiselle kommentille. TK-jengi hyväksyy Pesson rehellisen vastauksen laiskuudesta validina syynä olla tekemättä töitä. Myös kommentti asioiden hienoksi selittämisestä oli rehellinen. Pitääkö olla teoria tai selitys sille, jos haluaa elää rauhassa turhia stressaamatta? Eihän selitys toiminnalle itse toimintaa ja sen seurauksia miksikään muuta. Samaa toimintaa, eri selityksellä. Toki sillä erotuksella, että ideologisesti työstäkieltäytyvällä on käsitteet hallussa oman elämäntavan politisoimiseen. Tekeekö se ideologisesta työstäkieltäytymisestä hieman akateemisen ja siten yhteiskuntaluokkaan

kiinnittyvän ilmiön? Kenellä on varaa kieltäytyä työstä ja edelleen, kenellä on koulutuksellista pääomaa selittää se hyväksyttävällä tavalla?

Pesson vastaus herätti pohtimaan terveen itsearvostuksen suhdetta työstäkieltäytymiseen. Pesson on kuvattu vakaalla itsetunnolla varustetuksi ihmiseksi koko sarjan ajan. Hän ei esitä mitään, mitä ei ole, eikä tee liikaa töitä. Pesson on autonominen, eikä määrittele itseään tai arvoaan itsensä ulkopuolelta. Pesson terve suhtautuminen itseensä on olennainen työstäkieltäytymisen ilmiössä. On oltava “sinut itsensä kanssa”, autonominen, jotta pystyy elämään vailla työn kautta pätemistä. Pesson vakaa itsearvostus ja rauhallinen tyytyväisyys nytkäytti tutkimuksen työn arvo -diskurssit kohdilleen.

Diskurssianalyysin tulokset

Kysyin aineistolta kategoria-analyysin jälkeen, miten puhe ideologisesta työstäkieltäytymisestä rakentaa diskurssia työn arvosta ja mitä yhteiskunnallisia seurauksia työn arvon diskurssin rakentamisella on?

Aineiston kategoria-analyysin avulla löytyneet työn arvoa rakentavat diskurssit ovat *ihmisarvo-diskurssi* ja *arvokas työ -diskurssi*. Näiden diskurssien äärellä käydään hegemonista kamppailua. Hegemonisen kamppailun vastapuoliksi asemoituvat kapitalistinen ja uusliberalistinen ideologia sekä sille vastarintainen ideologinen työstäkieltäytyminen. Ideologiset, arvoihin liittyvät sitoumukset ohjaavat sitä, millaisia merkityksiä nämä diskurssit saavat.

Vallalla oleva hegemoninen, uusliberalistinen ja kapitalistinen ”*kaikki työ on arvokasta*” -*diskurssi* määrittää ihmisarvon työn kautta. Ideologinen työstäkieltäytyminen kyseenalaistaa hegemonisen valtakurssin ”*kestävä työ on arvokasta*” -*diskurssilla*, joka huomioi työn inhimilliset ja ekologiset seuraukset. Ideologinen työstäkieltäytyminen ei aseta ihmisarvoa alisteiseksi työlle, vaan sen ydinsanomana voi kiteyttää: työstä on kieltäydyttävä, jotta ihmisen alisteinen suhde työhön purkautuu, sillä ihmisellä on itseisarvo. Työn arvoa osiksi purkaessaan ja uudelleen rakentaessaan ideologinen työstäkieltäytyminen purkaa työn määrittely- ja pakkovaltaa ihmiseen.

Hegemoninen, uusliberalistinen ja kapitalistinen diskurssi paljastaa suhteensa arvoihin seuraavasti: työ on itseisarvoinen ja ihminen välinearvoinen. Ideologinen työstäkieltäytyminen kääntää arvoasetelman toisin päin: ihminen on itseisarvoinen ja työ välinearvoinen, huomioiden lisäksi, että työn välineellisyyden ”hyvyys” aktualisoituu vain inhimillisesti ja ekologisesti kestävänsä työn kautta.

Mitä seurauksia työn arvo -diskurssin rakentamisella on työstäkieltäytymistä koskevassa puheessa? Ideologinen työstäkieltäytyminen murtaa vallalla olevaa hegemonista ”kaikki työ on arvokasta” -diskurssia, jossa ihmisarvo määrittyy työn kautta. Tätä murrosta legitimoivat ilmastokriisi ja työn murros, prekarisaatio etunenässä. Se, mikä ennen oli moraalisesti oikein ja vastuullista, eli minkä tahansa työn tekeminen ja kuluttajakansalaisuus, onkin nyt ja erityisesti tulevien sukupolvien ja luonnon hyvinvoinnin kannalta moraalisesti väärin. Ilmastokriisin vuoksi ei ole enää hyväksyttävää tavoitella jatkuvaa talouskasvua ja siksi vallitseva, hegemoninen diskurssi on syytä purkaa ja rakentaa uudelleen.

Ideologisen työstäkieltäytymisen näkökulmasta ihmisarvo ei määräydy työn kautta, vaan ihminen on itseisarvoinen riippumatta työn tekemisestä tai tekemättömyydestä. Tällainen asenne ihmisarvoon on ”pehmeä” ja inhimillinen, mikä voi purkaa hierarkioita ja tasa-arvoistaa ihmisten keskinäisiä asemia, jolloin yksi ihminen ei olisi toista arvokkaampi. Tällainen suhtautuminen voi vaikuttaa utopistiselta haihattelulta, mutta on luultavasti inhimillisesti kestävämpi kuin vastapuolen, vallitsevan hegemonisen työn arvoa korostava ja ihmisarvon välineellistävä diskurssi.

POHDINTA

Tulokset suhteessa aiempiin tutkimuksiin

Post-work

Post-work -kirjallisuutta leimaa vahva kapitalismikriittisyys, vastarinta, perustulomyönteisyys ja utopistinen yhteiskunta-ajattelu sekä palkkatyön kritiikki. Kirjailija Ossi Nymanin puhe on yhdenmukaista post-work -ajattelun kanssa. Myös tutkimuksessa määrittelemäni yhteiskunnallinen ongelma, inhimillisesti ja ekologisesti kestämaton työ, on linjassa post-work -ajatusten kanssa. Post-work -ajatukset ovat arvatenkin vastarinnassa presidentin ja

työministerin työstäkieltäytyjille osoitetussa nuhtelupuheessa. Tutkimuksen tulokset, eli *ihmisarvo-diskurssi* ja *arvokas työ -diskurssi* tulevat ymmärretyiksi post-work -näkökulmasta niin, että arvokas työ on inhimillisesti ja ekologisesti kestävä, eikä ihmisarvo määräydy (palkka-)työn kautta.

Työetiikka

Suomalaisten työhön sitoutuminen on eurooppalaisen keskiarvon alapuolella. Se on huolestuttavaa työurien pidentämisen ja työllisyysasteen nostamisen näkökulmista. Työetiikka on yksilöiden uskoa ja vakaumusta siitä, että töitä pitää tehdä. Työn tekeminen on moraalinen velvollisuus ja normi. (Stam ym. 2013.) Hegemoninen ”kaikki työ on arvokasta” -diskurssi ajaa työttömiä ja tukien varassa eläviä ihmisiä asemaan, jossa he ovat alempiarvoisia kuin palkkatyötä tekevät kansalaiset. Viimesijaisten etuuksien saajia kuvailaan verkkokeskusteluissa ja mediassa yleisemminkin vastuuttomiksi, kunnianttomiksi, sosiaalipummeiksi, jotka vieroksuvat työtä tietoisesti ja käyttävät muita hyväkseen. Tällä tavoin lietsotaan moraalipaniikkia (Saari ym. 2017, 208-212.) ja oikeutetaan sosiaaliturvan tiukennuksia.

Työetiikka vaikuttaa olevan linjassa uusliberalistisen ja kapitalistisen ideologian kanssa. *Ihmisarvo-diskurssiin* työetiikka ottaa linjan, jossa ihmisen kuuluu tehdä työtä, koska se on moraalisesti oikein. Kategoria-analyttisesti tämä työn tekemisen moraalisuus tekee ideologisesta työstäkieltäytyjästä moraalittoman. Ihmisarvo määrittyy työn kautta.

Työetiikan korostaminen työurien pidentämisen ja työllisyysasteen nostamisen vuoksi on linjassa uusliberalistisen ja kapitalistisen ajattelun kanssa, jossa kaikki työ on arvokasta. Siten työetiikka suhteutuu *arvokas työ -diskurssiin* varsin yksiselitteisesti: kaikki työ, kestävätkin, on arvokasta, kunhan sitä saa palkan. Yksilöiden työetiikalla on luotu taloudellista hyötyä ja kasvua sekä hyvinvointivaltion pohja (Turunen 2015). Ilmastokriisi kuitenkin haastaa vanhat rakenteet, kapitalismista lähtien. Yksilöiden työetiikasta voi vielä tulevaisuudessa olla paljonkin hyötyä ekologisen jälleenrakentamisen ajalla.

Kansalaisuus

Uudessa kansalaisuusideologiassa eli uusliberalistisessa kansalaisuudessa kansalaiset ovat

vapaita niin kauan kun hoitavat velvollisuutensa eli käyvät töissä. Tämän vapauden kääntöpuolena on kuitenkin pelko epäkansalaiseksi joutumisesta, eli kurin ja kontrollin alaiseksi joutumisesta (Saastamoinen 2010, 239-240). Uusliberalistinen kansalaisuusideologia hallitsee kansalaisia näennäisen vapauden kautta. On kuitenkin kohdallista kysyä, kuinka vapaata lopulta onkaan vapaus, jota hallitaan pelon, kurin ja kontrollin keinoin. Uusliberalistisessa kansalaisuusideologiassa suhtautuminen ihmisarvo-diskurssiin on selkeä. Ihmisarvo määrittyy työkansalaisuuden kautta. Uusliberalistinen kansalaisuus tuottaa eriarvoisuutta ihmisten välille institutionaalisen vallan kautta.

Instituutiot ohjaavat rahaa ja moraalialia sekä käsitystä siitä, mitä on olla kunnollinen kansalainen (Dreher, 2016). Kunnollinen kansalainen on työssäkäyvä kansalainen, joka ei aiheuta verorasitteita. Uusliberalistisessa kansalaisuusideologiassa mikä tahansa työ on arvokasta, josta saa palkan. Työstäkieltäytyminen on nykyisen instituution näkökulmasta ei-toivottua ja ongelmallista käytöstä sekä yksinomaan moraalitonta. Kaikki työ on arvokasta -diskurssi on institutionaalisen diskursiivisen vallankäytön yleisin työhön liittyvään hokema. Tähän hokemaan törmää tämän tästä ja se on saavuttanut uusliberaalissa, kapitalistisessa ajassamme totuuden, itsestäänselvyuden aseman, siitä on rakentunut ja rakennettu instituutioissa hegemoninen diskurssi. ”Kaikki työ on arvokasta” on erityisesti presidentin suosima kansalaisille suunnattu lause, jolla on institutionaalisen vallankäyttäjän suusta tulevana erityinen merkitys ja tarkoitus. Tarkoitus on osallistaa ja aktivoida kansalaiset kapitalistiseen, uusliberaaliin järjestelmään. Hegemoninen diskurssi on yhteiskunnassa niin vakiintunut itsestäänselvyys, että sitä on hankalaa edes huomata kulttuurivirrassa. Hegemoninen diskurssi on kuitenkin totta vain niin kauan kuin siihen yleisesti uskotaan. Tästä syystä on tärkeää tarkastella yhteiskuntaa ja kulttuuria kriittisesti. Se avaa mahdollisuuksia parantaa maailmaa. Asiat voisivat olla toisinkin.

Nuoret, tulevaisuuden toivo

Nuoruuteen on aina kuulunut kapinointi ja vallitsevien arvojen kyseenalaistaminen, joten nähtäväksi jää, onko tämän nuoren sukupolven kapitalismikritiikki ja ilmastokriisitietoisuus vain nuoruuteen kuuluva vaihe, vai onko kyseessä kestävämpi arvojen muutos (Joutsenvirta 2020). Tästä huolimatta vaikuttaa siltä, että nykyajan nuoret eroavat aikaisemmista sukupolvista siinä, että he ovat valmiimpia tinkimään elintasosta luonnon, oman ja muiden hyvinvoinnin vuoksi, koska haluavat välttää eettistä stressiä, jota omien arvojen vastainen työ

aiheuttaisi (Huhtala 2013). Nuoret toivovat, että työ vastaisi suurempia elämän päämääriä, eikä se olisi vain ulkoisten palkkioiden metsästämistä. Jos tällaista työtä ei löydy, on osa nuorista valmiita hakeutumaan työelämän ulkopuolelle. Tällainen ratkaisu voi tuntua eettisesti ja rationaalisesti parhaalta valinnalta yhteiskunnassa, jonka talousjärjestelmä kestäättömine kulutus- ja tuotantotapoineen vaikuttaa nuorten silmissä perustuvan luonnon ja ihmisten vahingoittamiselle. (Helne ym. 2021.) Nuoret voivat olla vapaampia kieltäytymään kestäättömästä työstä, sillä prekaarin asemansa vuoksi he eivät ole vielä ehtineet asunovelallistua ja perheellistyä. Erityisesti nuoriin kohdistuvan prekarisaation voi näin ollen ajatella myötävaikuttavan työstäkieltäytymisen mahdollisuuteen ja houkuttelevuuteen.

Nuorten ja post-work -liikehdinnän suhde tutkimuksen tuloksiin, eli *ihmisarvo-diskurssiin* ja *arvokas työ -diskurssiin*, vaikuttaa olevan linjassa: ihmisellä on ihmisarvo ilman palkkatyötäkin ja arvokas työ on inhimillisesti ja ekologisesti kestävä, eikä siten automaattisesti sama asia kuin palkkatyö. Nuoret myös paikantavat saman yhteiskunnallisen ongelman suhteessa työhön kuin tässä tutkimuksessa: työ voi olla inhimillisesti ja ekologisesti kestäättöntä (Helne ym. 2021). Huomioitava kuitenkin on, etteivät kaikki nykynuoret kyseenalaista vallitsevaa hegemonista ihmisarvoa työn kautta määrittävää ”kaikki työ on arvokasta” -diskurssia, joten nuoret eivät mitenkään suurella enemmistöllä kiellä palkka- ja ansiotyön arvoa (Helne ym. 2021; Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 93-94).

Tutkimuksen käytännön merkitys

Kriittisen diskurssianalyysin mukaisesti olen tehnyt ”tutkimusta asenteella” ja siksi nyt ehdotan tapoja, joilla yhteiskunnallista ongelmaa, eli inhimillisesti ja ekologisesti kestäättöntä työtä voitaisiin kehittää kestävämmäksi. Kriittisen diskurssianalyysin mukaisesti polemisoin ja osoitan maailman parantamisen ja toisin näkemisen paikkoja. Työn arvon uudelleen rakentamisen näkökulmasta kannustan kaikkia ensinnäkin kysymään itseltään, mikä on oma suhde ihmisarvoon ja työhön? Onko ihmisarvo riippuvainen työnteosta? Entä mitä on arvokas työ? Luonnollisesti kannustan myös kieltäytymään kestäättömästä työstä, jos kieltäytyminen on mahdollista. Kestäättömästä työstä kieltäytyminen voi tarkoittaa työn sisällä esimerkiksi sitä, että kieltäytyy jatkuvasta turhasta ”työn kehittämistyöstä” ja tuottavuuden parantamisesta saaden keskittyä työnsä hyvin tekemiseen. Jos kestäättömästä työstä kieltäytyminen ei ole mahdollista, voi antaa tukensa

niille, jotka asioiden eteen aktiivisesti työskentelevät. Elämän tärkeimmät asiat eivät ole rahallisesti mitattavissa, ja siksi viimeisenä ja tärkeimpänä parannusehdotuksena on hoivan arvon tunnustaminen. Hoiva on mittaamattoman arvokasta työtä, mistä syystä uusliberalismi ja kapitalismi ovat sille sokeita.

Näen tutkimukseni merkityksen siinä, että se osallistuu marginaalisen ja vahvasti leimatun ilmiön esille nostamiseen, paremman tulevaisuuden hahmotteluun sekä ihmisarvon irtikytkemiseen työstä. On tärkeää olla vahvistamassa stigmatisoitujen ja marginalisoitujen ryhmien ääntä ja heidän sanomaansa, sillä instituutioiden hegemoniset diskurssit ovat äänekkäitä ja vaikutusvaltaisia, joskin useimmiten näennäisen arvoneutraaleja. Äänen antamisella ja vahvistamisella on muutosvoimaa. Sosiaaliset mielikuvavarannot rakentuvat makro-, meso- ja mikrotasoilla kulttuurisen diffuusion myötä ylhäältä alas sekä alhaalta ylös (Lamont 2019). Makrotason diskursseja rakentavat erilaiset instituutiot, kuten poliitikot ja media. Mesotason puhetta tuottaa tiede- ja taide- sekä kulttuurimaailma. Mikrotasolla kuuluu (jos kuuluu) stigmatisoitujen ryhmien edustajien viestit. Poliitikkojen ja median käyttämät makrotason diskurssit vahvistavat kansallista ja vallitsevaa ideologiaa. Makrotaso dominoi vaikutusvallallaan sosiaalisia mielikuvavarantoja. (Lamont 2019, 691.) Tämän dominoivuuden ja kestäättömän diskurssin (kaikki työ on arvokasta) vuoksi on erityisen tärkeää vahvistaa meso- ja makrotason vastadiskursseja ja -puhetta.

Ilmastokriisin aikakaudella myös tiedeyhteisöä tarvitaan työhön kestävämmän yhteiskunnan luomiseksi. Tutkijan saa olettaa osallistuvan kestävämmän yhteiskunnan rakentamiseen, yhteiskuntavastuullisesti, sillä tutkijalla on parasta mahdollista tietoa omalta alaltaan. Nyky-yliopiston ja koulutusohjelmien tavoitteet vaikuttavat kuitenkin liukuneen kauas yliopiston keskeisestä kasvatuksellisesta tehtävästä eli kriittisen ajattelun ja reflektiokyvyn harjaannuttamisesta. Filosofin Martha Nussbaum (2010) varoittaa yliopistoja tuottamasta lähinnä teknistä asiantuntijuutta ja työntekijöitä, jotka joustavasti soljahtavat palvelemaan työ- ja elinkeinoelämää kaupallistettavien innovaatioiden tuottajina. Jos ajattelu, refleksiivisyys, kriittinen yhteiskunnallinen lukutaito ja muutoksen tarpeiden hahmottaminen sekä niiden eteen ponnisteleminen eivät harjaannu yliopistossa niin missä? Sosiologi Boaventura de Sousa Santos (2004) taas peräänkuuluttaa yliopistojen yhteiskunnallista toimijuutta, vastavoimana globaalille kapitalismille, joka pyrkii tekemään yliopistosta jatkeensa muuttamalla sen kapitalismin tavoitteita palvelevaksi toimijaksi. de Sousa Santosin mukaan yliopistojen tulee ”osallistua aktiivisesti sosiaalisen yhteenkuuluvuuden

edistämiseen, demokratian syventämiseen, taisteluun syrjäytymistä ja ympäristön tilan heikkenemistä vastaan, kulttuurisen moninaisuuden puolustamiseen.” Tällaista yhteiskunnallista toimijuutta edustavat nykyisin tunnetut tutkimusotteet kuten aktivistitutkimus ja taisteleva tutkimus (Sudbury & Okazawa-Rey 2009; Suoranta & Ryytänen 2014), sekä kokemukseni mukaan myös kriittinen diskurssianalyysi.

Tutkimuksen arviointi

Jarno Valkosen (2018, 12-15) toimittama Häiritsevä yhteiskuntatutkimus -kirja osallistuu keskusteluun yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen vaikuttavuudesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä. Häiritsevä yhteiskuntatutkimus pohtii sitä, millaista vaikuttavuutta tutkimukseen sisältyy ja sitä, millaiseen tehtävään tietäntyyppinen tieto vastaa. Häiritsevyys on yhteiskuntatieteen ytimessä, sillä usein juuri juuri yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen omista lähtökohdistaan esittämät kysymykset ovat sellaisia, joihin ei syystä tai toisesta haluta vastata. Häiritsevyys ei tarkoita sitä, että tutkimuksen tietoinen tarkoitus olisi järkyttää yhteiskuntarauhaa tai että tutkimus olisi muutoin radikaalia ja siksi herättäisi levottomuutta. Yhteiskuntatutkimuksen häiritsevyys liittyy tutkimuksen tiedonintressiin. Kaikki tutkimus ei siten ole välttämättä häiritsevää. Tutkimustiedon herättämät kysymykset, kuten mitä tiedosta pitäisi ajatella, mitä tehtävää tieto palvelee ja millaisiin johtopäätöksiin ja käytäntöihin tiedon perusteella olisi päädyttävä ja ryhdyttävä, tekevät tutkimuksesta häiritsevää (em. 13).

Tämä tutkimus on ytimeltään häiritsevää keikuttaessaan vallitsevaa, hegemonista kaikki työ on arvokasta -valtakurssia. Ideologinen, tarkoituksellinen työstäkieltäytyminen herättää vahvoja tunteita vahvan palkkatyönormin maailmassa. Työstäkieltäytymistä voi kutsua tabuksi eli vaikeaksi tai vaietuksi ilmiöksi, joka mieluiten uusliberalistisessa kapitalistisessa diskurssissa työnnettäisiin ”syrjäytynyt” tai ”epäkansalainen” -lokeroihin, koska ideologinen työstäkieltäytyminen osoittaa vallitsevan järjestelmän valuviat ja välineellistävän suhtautumisen ihmiseen.

Ilmastokriisitietoiseen, ideologiseen työstäkieltäytymiseen kriittisesti suhtautuva voi käsittää työstäkieltäytymisen edelleen laiskotteluna ja “sossupummiutena”. Tutkimus ei kuitenkaan aineistonsakaan puolesta vastaa kysymyksiin siitä, mitä ovat yksilöiden, tässä tapauksessa Ossi Nymanin, ”todelliset” tarkoitukset työstäkieltäytymisen taustalla. Diskursiivinen tieto

ei käsittele sosiaalisten suhteiden ja kielenkäytön ulkopuolista totuuden maailmaa, eikä sillä saada selville subjektien sisäisiä mielenliikkeitä (Jokinen ym. 2016, 88). Tämän tutkimuksen rajoitukset tulevatkin ilmi juuri siinä, että media-aineistojen kriittisen diskurssi- ja kategoria-analyysin kautta ei voi saada tietoa mistään ”todellisista”, pään sisäisistä motiiveista. Ne eivät ole diskurssintutkimuksen aiheita. En siis voi selvittää tämän tutkimuksen perusteella sitä, voiko ideologisen työstäkieltäytymisen taustalla olla jotkin muut motiivit kuin ne, mitkä aineistosta löytyvät. Voin tulkita vain aineistoa ja sen taustalla vaikuttavaa kontekstia (esimerkiksi poliittisia arvositoutumuksia ja yhteiskunnallisia, ideologisia valtasuhteita), mutta puheen tuottajan pään sisälle en voi tutkijana päästä, enkä sitä liioin tavoittele. Tutkimukseni keskittyy työn arvon rakentumiseen valituissa mediateksteissä ja siihen, millaisia yhteiskunnallisia seurauksia työn arvon rakentamisella on.

Vaikka en ole kiinnostunut yksittäisen diskurssin käyttäjän intentioista, lähestyn silti aineistossa tapahtuvaa diskursiivista toimintaa Jokisen ym. (2016, 89) mukaan niin kuin diskursiivisella toiminnalla olisi strategisia päämääriä. Kielenkäytön strategisuuden huomioiminen on erityisen tärkeää valtasuhteita tutkittaessa. Ossi Nymanin puhe on strategisesti aktivistista ja kapitalismikriittistä toimintaa, jonka tarkoitus on kyseenalaistaa vahingoittavan työn tekemisen moraalisuutta sekä ihmisarvon kytkeytymistä työhön. Institutionaalisen vallankäyttäjän puheen strateginen tarkoitus on ylläpitää instituutiota ja valtasuhteita, joihin se rakentuu. Aikuiset-televisiosarjan strateginen tarkoitus lienee ”parantaa maailmaa” viihteen keinoin, siis vaikuttaa katsojaan. Sarja tekee sen vallitsevaa uusliberalistista ja kapitalistia järjestelmää kyseenalaistaen, joten se on mahdollista tulkita kapitalismin ja uusliberalismin horjuttamisena.

Tutkimuksen kriittinen diskurssianalyttinen viitekehys on onnistunut ja kauttaaltaan läsnä tutkimuksen joka vaiheessa, aihetta myöten. Polemisoin vallitsevia hegemonisia työn arvon diskursseja vastaan ja ehdotan tutkimuksen pohjalta ratkaisuja kestävämmän työn ongelmaan. Olen osoittanut, että totunnaisuuksia ja normeja voi tarkastella myös toisin. Työn arvon toisin tarkasteleminen on suorastaan välttämätöntä ilmastokriisin aikakaudella. Tarkastelun voi aloittaa siitä, miten itse suhtautuu ihmisarvoon ja työhön. Millaisessa suhteessa ne ovat toisiinsa? Onko mahdollista kuvitella toisenlaista yhteiskuntaa, jossa ihmisarvo ei olisi alisteinen työlle, vaan ihminen olisi arvokas itsessään? Ehkä sellainen olisi todellista vapautta. Utopiat ovat tärkeitä, sillä ilman niitä on vaarana uskoa, että vallitseva on aina ollut ja aina oleva.

Tästä aineistosta ei voi päätellä mitään yksilöiden ”todellisista” motiiveista työstäkieltäytymiseen, joten siinä voisi olla hyvä jatkotutkimuksen aihe. Tällöin ideologista työstäkieltäytymistä olisi tutkittava toisesta näkökulmasta, esimerkiksi mikrotasoa tarkastellen. Toinen tärkeä jatkotutkimusaihe johtamisen psykologian näkökulmasta voisi olla tutkia tapoja, joilla rakentaa inhimillisesti ja ekologisesti kestäväää työelämää. Ekologinen jälleenrakennus edellyttää kaikkien ihmiselämän osa-alueiden korjaamista ja parantamista niin, että huomioidaan ihmisen, luonnon ja ilmaston hyvinvointi. Johtamisen psykologian tieteenalalla on paljon annettavaa ekologisen jälleenrakennuksen ajalla. Jälleenrakennus pitäisi aloittaa heti, nimittäin työtä, tutkittavaa ja jälleen rakennettavaa riittää.

LÄHTEET

Alander, M. (2022). Hittisarja Aikuisten finaalikausi on riemullinen kapina menestystarinoita vastaan. Helsingin Sanomat. 13.9.2022. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009064736.html> (viitattu 16.12.2022)

Clarke, J. (2004). Dissolving the public realm? The logics and limits of Neo-liberalism. *Journal of Social Policy* 33:1, 27–48.

Dreher, J. (2016). The social construction of power: Reflections beyond Berger & Luckmann and Bourdieu. *Cultural Sociology*, 10(1), 53-68.

Dufva, M. (2019). Heikot signaalit tulevaisuuden avartajina. *Sitran Selvityksiä*, 142. <https://www.sitra.fi/julkaisut/heikot-signaalit-tulevaisuuden-avartajina/>. (viitattu 14.11.2022)

Dufva, M. (2018). Ennakointi. Signaalit. <https://kumu.io/mdufva/ennakointi#signaalit/tyoestaekieltaeytyjaeliitto> (viitattu 14.11.2022)

Fairclough, N., Blom, V., & Hazard, K. (1997). *Miten media puhuu. Vastapaino.*

Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research.* New York: Routledge.

Fairclough, N. (2010). *Critical discourse analysis: The critical study of language.* 2 painos. Lontoo: Routledge.

Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry* 1982; 8 (4): 777–795.

Foucault, M. (2008) *American neo-liberalism 1.* Teoksessa Senellart, Michel (toim.) Michel Foucault. *The birth of biopolitics. Lectures at the college de France, 1978–79.* (215–238). Palgrave Macmillan, London.

Gill, R. (1995). *Relativism, Reflexivity, and Politics: Interrogating Discourse analysis from a*

Feminist Perspective. (s. 165-186) Teoksessa Wilkinson, S., Kitzinger, C. (toim.) *Feminism and Discourse. Psychological Perspective*. Lontoo: Sage.

Gorz, A. (2013). *Beyond the wage-based society*. Basic Income, 297.

<https://www.academia.edu/download/51515984/> (viitattu 13.11.2022)

Grant, D., Hardy, C., Osrick, C. & Putnam, L. (2004). Introduction: Organizational discourse: Exploring the field. Teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Osrick & L. Putnam (toim.) *The SAGE handbook of organizational discourse* (s. 1-36). London: SAGE Publications Ltd.

Helne, T., Hirvilammi, T. & Väyrynen, M. (2021). *Puristuksissa?: Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Helsinki: Kelan tutkimus.

Hepp, A., Hjarvard, S. & Lundby, K. (2010). Mediatization – Empirical Perspectives: An Introduction to a Special Issue. *Communications* 35: 3, 223–228

Hirvilammi, T., & Joutsenvirta, M. (2020). Diverse work practices and the role of welfare institutions. Julkaisussa Eskelinen, T., Venäläinen, J., Hirvilammi, T. (toim.) *Enacting community economies within a welfare state*. (46–71.) Mayfly.

Huhtala, M. (2013). *Virtues that work. Ethical organisational culture as a context for occupational well-being and personal work goals*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Jakonen, M. (2014). Uusi työ ja prekarisaatio: Työn muutosten vaikutukset suomalaiseen hyvinvointivaltioon ja poliittiseen järjestäytymiseen. *Tiede & edistys : monitieteinen aikakauslehti*, 39(4), 287-320.

Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (2016). *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (2012). *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, A., Suoninen, E., & Juhila, K. (1999). Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Joutsenvirta, M. (2020). Merkityksellistä työtä yhden maapallon rajoissa. Julkaisussa: Haikkola, L. & Myllyniemi, S. (toim.) Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019. (s. 195–201) Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Juhila, K. (2008). Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. Sosiaalityö aikuisten parissa (s.48–81.). Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2002). Työtä vastaan? Yhteiskuntapolitiikka, 67(4), 315-323.

Julkunen, R. (2004). Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa Kauppinen, I. (toim.) Moraalitalous. (s. 235–253) Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2006). Kuka vastaa?: Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Saarijärvi: Stakes.

Järvensivu, P. & Toivanen, T. (2018). Miten järjestää työ ja työllisyys ekologisen jälleenrakennuksen aikakaudella? Julkaisussa Suoranta, A. & Leinikki, S., (toim.) Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta. Mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus? (44–61). Tampere: Vastapaino.

Kankila, A., Viren, E., Salmenniemi, H., Meriläinen, H., Kilpi, J., Ekholm, J., . . . Purokuru, P. (2019). Työstäkieltäytyjän käsikirja. Helsinki: Into.

Kantola, A. & Kuusela, H. (2019). Huipputuloiset. Suomen rikkain promille. Tampere: Vastapaino.

Karjalainen, V. & Lahti, T. (2005) Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lahti, T. (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. (271–291). Saarijärvi: Stakes.

Kasvio, A. (2014). *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus.

Koistinen, P. (2014). *Työ, työvoima ja politiikka*. Tampere: Vastapaino.

Koste, H. (2022). Aikuiset-hittisarjassa on kolme kirjoittamatonta sääntöä, mitä siinä ei koskaan voisi tapahtua. *Iltalehti*. 21.3.2022.

<https://www.iltalehti.fi/tv-ja-leffat/a/ae2fe55-b52d-4828-a714-49b6d54dac74> (viitattu 10.11.2022)

Kotiranta, T. (2008). *Aktivoinnin paradoksit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Krotz, F. (2009). *Mediatization: A Concept With Which to Grasp Media and Societal Change*. Teoksessa: Lundby, Knut (toim.). *Mediatization. Concept, Changes, Consequences* (139–157). New York: Peter Lang.

Lamont, M. (2019). From ‘having’ to ‘being’. Self-worth and the current crisis of American society. *The British Journal of Sociology*; 70 (3): 660–707.

Levitas, R. (2001). Against work: A utopian incursion into social policy. *Critical Social Policy*, 21(4), 449-465.

Merikoski, M. (2022). *Media Audit Finland*. Kansallinen mediatutkimus.

<https://mediaauditfinland.fi/2022/09/23/kmt-2022-tulokset-julkistettu/> (viitattu 14.11.2022)

Myllyniemi, S. (2017). *Katse tulevaisuudessa*. Nuorisobarometri 2016.

Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 189. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura.

Myllyniemi, S. & Kiilakoski, T. (2018). *Tilasto-osio*. Julkaisussa: Pekkarinen, E., Myllyniemi, S. (toim.) *Opin polut ja pientareet*. Nuorisobarometri 2017. (s. 9–117). Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto.

Nelskylä, L. (2018). Mitä useammin tulevaisuudentutkija Mikko Dufva hätkähtää, sitä paremmin hän tekee työnsä – Tulevaisuudessa syödään ehkä meduusasipsejä, mutta sitä

ennen trendiksi nousee tylsyys. Yle. 31.12.2018. <https://yle.fi/a/3-10565864> (viitattu 1.12.2022)

Niinistö, S. (2013). Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe. <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2013/> (viitattu 12.12.2022)

Nussbaum, M. (2010). Not for profit. Why democracy needs the humanities. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Pietikäinen, S. (2000). Kriittinen diskurssintutkimus. Kieli, diskurssi & yhteisö, 191-217.

Pietilä, K. (1999). Kääntäjän esipuhe. Teoksessa Simmel, G. Pieni sosiologia. (s. 7–11). Helsinki: Tutkijaliitto.

Piispa, M. & Myllyniemi, S. (2019). Nuoret ja ilmastonmuutos. Tiedot, huoli ja toiminta Nuorisobarometriä valossa. Yhteiskuntapolitiikka: 84 (1): 61–69.

Pilke, A. (2018). Uusi "Työstäkieltäytyjäliitto" jakaa vinkkejä työn välttelyyn – TE-toimiston johtaja: "Ei voi kuin ihmetellä". Yle. 14.2.2018. <https://yle.fi/a/3-10072790> (viitattu 10.11.2022)

Pohjola, A. (2001). Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa: Suutari, M., (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. (s. 187–203). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20.

Saari, T. (2014). Psykologiset sopimukset ja organisaatioon sitoutuminen tietotyössä. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/95421/978-951-44-9478-9p.pdf?sequence=1> (viitattu 11.11.2022)

Saari, J., Behm, M., Lagus, K. (2017). Sosiaalipummi! Moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa. Teoksessa Saari, J. (Toim.) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? (s. 207–231) Tampere: Tampere University Press.

Saastamoinen, M. (2010). Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (2010). Hallintavalta: sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.

Selkälä, A. (2013). Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystaloudessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Selkälä, A. (2015). Kansalaisten asema ja muutos suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden aktivointidiskursseissa. Teoksessa Autto, J., & Nygård, M. Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus. (s. 196-221). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Sevenhuijsen, S. (2000). Caring in the Third Way: The Relation between Obligation, Responsibility and Care in the Third Way Discourse. *Critical Social Policy* 20: 1, 5–38.

Sitra (2021). Työn tulevaisuudet megatrendien valossa.
<https://www.sitra.fi/artikkelit/tyon-tulevaisuudet-megatrendien-valossa/> (viitattu 13.10.2022)

Sudbury, J. & Okazawa-Rey, M. (2009). *Activist Scholarship. Antiracism, Feminism, and Social Change*. Boulder & London: Paradigm Publishers.

Suoranta, J. & Ryyänen, S. (2014). *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into Kustannus.

Stam, K., Verbakel, E. & De Graaf, P. (2013). Explaining variation in work ethic in Europe. *European Societies* 15: 2, 268–289.

Turner, B. S. (2001). The erosion of citizenship. *British Journal of Sociology*, 52(2), 189-209.

Turunen, T. (2015). Onko Suomi ”oleskeluyhteiskunta”? Työetiikka ja työn keskeisyys elämänalueena eurooppalaisessa vertailussa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 80(2), 107-120.

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2022). Pohjoismainen työvoimapalvelumalli.
<https://tem.fi/pohjoismainen-tyovoimapalvelumalli> (viitattu 15.11.2022)

Työstäkieltäytyjäliitto. Just say no to work.

<https://tk-liitto.tumblr.com/post/170651360531/just-say-no-to-work-ty%C3%B6n-kokeileminen-voi-tuntua> (viitattu 14.11.2022)

Työstäkieltäytyjäliitto (2018). Tekstejä työstäkieltäytyjille. Omakustanne. <https://tk-liitto.tumblr.com/post/175410207626/tekstej%C3%A4-ty%C3%B6st%C3%A4kielt%C3%A4ytyjille-nidottu-96-sivua> (viitattu 5.10.2022)

Työttömyysturvalaki. (2002). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290> (viitattu 15.11.2022)

Valkonen, J., Hakkarainen, P., Hautala, S., Hurtig, J., Kailanto, S., Kataja, K., . . . (2018). Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. Rovaniemi: Lapland University Press.

van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. Teoksessa Tannen, D., Hamilton, H. E., Schiffrin, D. & Adger, C. T. (toim.). The handbook of discourse analysis. (s. 466-485). Second edition. Chichester, England: Wiley Blackwell.

Varjus, S. (2019). KMT osoittaa: Ilta-Sanomat on Suomen suurin uutismedia. Ilta-Sanomat. 1.3.2019. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000006018773.html> (viitattu 14.11.2022)

Virtanen, A. (2005). Mielivalta. Megafoni 5.11.2005.

VN. (2019). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi. Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Helsinki: Valtioneuvosto, Valtioneuvoston julkaisuja 31.

VNK. (2011). Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Hallituksen julkaisusarja 1.

Vähämäki, J. (2009). Itsen alistus. Helsinki: Tutkijaliitto.

Vähämäki, J. (2007). Prekarisaatio ja tietotyö. Teoksessa Kasvio, A. & Tjäder, J. (toim.) Työ murroksessa. (s. 243–277). Helsinki: Työterveyslaitos.

Wallenius, T. (2014). Gorz, André. Filosofia.fi. 8.9.2014.
<https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/gorz-andre> (viitattu 10.12.2022)

Weeks, K. (2011). The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries. New York, USA: Duke University Press.

Wodak, R. (2021). Critical discourse analysis. Teoksessa K. Hyland, B. Paltridge ja L. Wong (toim.), The Boomsbury handbook of discourse analysis (s. 35-49). Second edition. Lontoo: Bloomsbury Publishing Plc.

Empiiriset lähteet

Riikonen, J. (2017). Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ”ideologisesti työtön” taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet. Helsingin Sanomat. 13.10.2017.

<https://www.hs.fi/elama/art-2000005405564.html>

Vuorinen, T. (2017). Presidentti Niinistö ärähti ideologisesti työttömille: ”Se, että asiaa mainostetaan...” Ilta-Sanomat 19.10.2017.

<https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005414485.html>

Aikuiset -televisiosarja. Kolmas tuotantokausi. Jakso 6. Yle Areena 12.9.2022.

<https://areena.yle.fi/1-50887906>

Kohdat: 09:40-10:58, 11:43-12:55, 13:29-14:05, 15:31-16:47, 16:55-18:44